

Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici v období vzniku Československa

DANIEL HARVAN

Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica

The State Mining Directorate in Banská Štiavnica during the founding of Czechoslovakia

Abstract: The State Mining Directorate in Banská Štiavnica was established at the beginning of 1919, as the successor of the former Hungarian Royal Main Mining Directorate and took over several mining operations in Slovakia. After 1919, his activities were gradually focused on the management of establishments in the Banská Štiavnica-Hodruša ore district. The paper focuses on the development and consequences of the integration efforts of the Czechoslovak authorities and their representatives in the new socio-political conditions immediately after the establishment of the Czechoslovak Republic.

Keywords: Banská Štiavnica, the State Mining Directorate in Banská Štiavnica, personnel and production continuity/discontinuity, integration of the official apparatus, migration of employees.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2024.27.01.97-131>

Koniec 1. svetovej vojny a následný vznik Československej republiky (ďalej ČSR) znamenali prerušenie dovtedajšej historickej kontinuity. Vznik nového štátu bol spojený s politickým, vojenským a hospodárskym začlenením jeho jednotlivých častí a regiónov. Zvlášť problematická bola integrácia územia Slovenska do ČSR. Na Slovensku bolo potrebné uznanie ČSR najprv mocensky presadiť, keďže aj po 30. 10. 1918 tu stále mala reálnu moc budapeštianska vláda disponujúca vojskom, žandármi, príslušnými úradmi aj novovytváranými maďarskými národnými gardami. Maďarská vláda vyvíjala úsilie, aby zabránila odtrhnutiu Slovenska a zachovala integritu uhorského štátu. Teritoriálne zmeny považovala len za provizórium, k čomu ju povzbudzovala aj pomerne nízka politická uvedomelosť a slabá národná hrdosť väčšiny Slovákov. Tento prístup praktizovala vláda, podporoval štátny úradnícky aparát aj sympatizujúce obyvateľstvo. Územie Slovenska bolo oslobodené (obsadené československým vojskom) až koncom januára 1919, no ani potom nebola situácia pokojná, a odpor a sabotáže maďarského štátneho aparátu pretrvávali. K stupňovaniu napätia a rastu nespokojnosti medzi obyvateľstvom prispievali aj komplikovaná hospodárska situácia, chaos a zásobovacie problémy. Snaha maďarského štátneho aparátu (a jeho sympatizantov)

udržať kontinuitu moci na čo najväčšej časti územia Slovenska stúpila po vzniku Maďarskej republiky rád (21. 3. 1919) a odmietnutí zmeny hraníc zo strany novej maďarskej vlády, resp. po obsadení časti územia Slovenska vojskami maďarskej Červenej armády na konci mája 1919. Vojskový konflikt medzi maďarskou a československou (a tiež rumunskou) armádou sa priamo dotkol aj územia stredného Slovenska. „Boj o južnú hranicu“ uzavrelo až rozhodnutie Najvyššej rady Parížskej mierovej konferencie z 12. 6. 1919, resp. deklarovala Trianonská mierová zmluva podpísaná 4. 6. 1920.¹

Rok 1918 bol medzníkom z hľadiska vzniku nového štátu a jeho medzinárodného uznania, nasledujúci rok 1919 mal mimoriadny význam z pohľadu praktického formovania verejnej a štátnej správy a zabezpečenia stability a fungovania štátu (konsolidáciu hospodárstva a spoločnosti). V praxi išlo o obnovu hospodárstva, jeho kapitálové ovládnutie (cestou nostrifikácie) a o riešenie otázok postavenia bývalých zamestnancov – tých, ktorí boli prevzatí z uhorskej štátnej služby, ale aj „nových“, poväčšine z českých krajín, a ich postavenia (najmä mzdového zabezpečenia). Nový štátny aparát musel najskeôr splniť požiadavky politickej lojality, následne zápasil s rozdielnym právnym prostredím na Slovensku a v českých krajinách s cieľom priblížiť sa k integrácii oboch do jednotného systému. Zároveň mal štátny aparát za úlohu zabezpečiť čo najrýchlejšie oživenie hospodárstva. Popri personálnej otázke, poznačenej po vzniku ČSR „výmenou kádrov“, je pre vývoj na Slovensku charakteristické, že ho ovplyvnila krátka, ale dramatická epizóda vojenského a politického ovládnutia maďarskou Červenou armádou. Po jej ukončení a stabilizácii pomerov sa mnohé, najmä personálne otázky definitívne uzavreli a vznikol väčší priestor na riešenie problémov transformácie hospodárstva a stabilizácie spoločnosti.

Dramatické zmeny na konci roku 1918 a najmä v roku 1919 sa dotkli aj najvýznamnejšieho zamestnávateľa v regióne, podniku Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici (ďalej ŠBR). Predovšetkým v oblasti jeho personálneho a výrobného smerovania. Otázka kontinuity, resp. diskontinuity a jej sledovanie v tejto, ale aj iných oblastiach je dôležitá pre poznanie, akým spôsobom sa politické zmeny prejavili na fungovaní podniku a spoločnosti, aké nástroje boli použité pri ich zavádzaní do praxe a aký prístup zvolili dotknutí aktéri (na oboch stranách). Tí, ktorých sa zmena spoločensko-politickej situácie priamo dotýkala, a tiež tí, ktorí

¹ KAZANSKÝ, Rastislav: Integrácia územia stredného Slovenska do 1. ČSR (Vybrané aspekty konfliktu s Maďarskom v rokoch 1918-1919). In: MIČKO, Peter a kol.: *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918-1938*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008, s. 7-40.

mali zabezpečiť jej aplikovanie do praxe. Na príklade konkrétneho podniku – ŠBR v Banskej Štiavnici budeme sledovať predovšetkým otázku personálnej a výrobnnej kontinuity/diskontinuity.

Banskoštiavnický hospodársky región pred vznikom Československej republiky

Mesto Banská Štiavnica bolo jediným mestom a zároveň centrom banskoštiavnického hospodárskeho regiónu. Najvýznamnejším hospodárskym odvetvím, ktoré niekoľko storočí ovplyvňovalo rozvoj regiónu, bola ťažba a spracovanie rúd drahých kovov, resp. neskôr aj polymetallických rúd.² Dominantné baníctvo dopĺňali strojárská výroba, ktorá však bola v rámci regiónu výraznejším priemyselným odvetvím až na konci 19., resp. v 20. storočí³, a od konca 19. storočia tabaková továreň – podnik z potravinárskeho priemyselného sektora a viaceré prevádzky textilnej výroby. Priemyselný potenciál banskoštiavnického regiónu sa rozšíril z dôvodu vývoja – vyťaženi ložiska a postupného úpadku banskej činnosti, zároveň preto, že región disponoval dostatkom voľných pracovných síl. Pre novovzniknuté (potravinárske a textilné) podniky bolo charakteristické, že poskytovali prácu veľkému počtu osôb a v rámci nich najmä ženám. Napriek vzniku nových priemyselných odvetví a aj spomenutej recesii, ostalo baníctvo aj na začiatku 20. storočia najvýznamnejším priemyselným odvetvím banskoštiavnického regiónu.⁴

Pod banskoštiavnickým baníctvom myslíme banskoštiavnické,

² V počiatočnom období išlo o povrchové, neskôr hlbinné baníctvo a naň nadväzujúce činnosti úpravy a spracovávanía rúd. Dominancia banskej činnosti a súvisiacich výrobo-spracovateľských procesov (úpravy vyťaženej rudy a jej hutníckeho spracovania) bola pre región charakteristická kontinuálne niekoľko storočí. Z dôvodu vysokých prevádzkových nákladov bola postupne koncentrovaná do väčších ťažiarstiev a spoločností, ktoré postupne prechádzali pod kontrolu a riadenie štátu (eráru).

³ Napríklad továreň (dielňa) na výrobu oceľových lán v Štiavnických Baniach (neskôr premiestená do Banskej Štiavnice), továreň na výrobu olovených rúr v Banskej Belej, podnik Sandrik – továreň na spracovanie striebra (výrobu strieborného tovaru) v Dolných Hámroch, Kachelmannova strojárň vo Vyhniach.

⁴ Na konci 19. a začiatku 20. storočia bolo v baníctve zamestnaných stále najviac práceschopného obyvateľstva banskoštiavnického regiónu, (resp. bolo od neho priamo závislých). V roku 1900 bolo v baníctve zárobkovo činných 1 935 a vydržiavaných 3 873 osôb (35,5 %), v priemysle to bolo 2 000 zárobkovo činných a 1 415 vydržiavaných osôb (20,9 %). Spolu to predstavovalo viac než polovicu z celkového počtu 7 403 zárobkovo činných a 8 972 vydržiavaných osôb. Zvyšok tvorili osoby pracujúce v ostatných oblastiach (poľnohospodárstvo, obchod, peňažníctvo, doprava, verejná služba, slobodné povolania, vojsko, nádenníci, domáce služobníctvo a ostatní). KORBAY, František: Sociografický nárys mesta Banskej Štiavnice a Banskej Belej. In: *Sborník štátneho bankého muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. Sväzok I. (1927-1937)*. Banská Štiavnica : Štátne banké múzeum Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici, 1937, s. 74.

hodrušské a vyhnianske bane (banské závody). Tie od konca 60. rokov 19. storočia hospodárili s deficitným výsledkom. Situácia sa ešte prehĺbila v 90. rokoch 19. storočia v dôsledku svetovej krízy baníctva drahých kovov. Reakciou na pokles cien striebra a klesajúcu výnosnosť banských prevádzok bolo zavádzanie opatrení k centralizácii výroby, jej modernizácii (najmä v oblasti energetických zdrojov) a zastaveniu činnosti nerentabilných závodov.⁵ Modernizačné opatrenia zo začiatku 20. storočia však nepriniesli výraznejší efekt. Následne sa rozvoj baníctva spomalil aj v dôsledku 1. svetovej vojny (obmedzením ťažobných a prieskumných prác). Vyťaženosť overených zásob a celkový stav závodov preto aj po vzniku ČSR, resp. v 1. polovici 20. storočia viedli k pokračovaniu snáh o racionalizáciu banskej prevádzky.⁶

Začleňovanie banskoštiavnického regiónu do Československej republiky

V októbri 1919 uviedol župný poradca s právomocou župana Ivan Čičmanec vo svojej správe pre Ministerstvo Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej MPS): „Banská Štiavnica bola tým najmaďarizovanejším mestom na Slovensku, lebo takmer každý jeho občan bol závislý – ako zamestnanec štátnych baní – od štátu a maďarizovali ho školami, ba pomocou vysokoškolského študentstva ešte aj neslýchaným terorom.“⁷ Správu písal v čase, keď bola situácia v meste (po jej eskalovaní v júni 1919) už podstatne pokojnejšia.⁸

⁵ Napríklad aj k projektom počítajúcim nielen s ťažbou a základným spracovaním nerastných surovín, ale aj s ich spracovaním, resp. finalizáciou. Príkladom sú vyššie spomenuté aktivity (Sandrik, a pod.).

⁶ KLADIVÍK, Eugen: Baníctvo v banskoštiavnickej časti banskoštiavnicko-hodrušského rudného revíru v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na vývoj banskej techniky. In: *Montánna história 10. (2017-2018)*. LACKO, Miroslav et al.: Bratislava : Slovenská spoločnosť pre sociálne a hospodárske dejiny, 2019, s. 309-313.

Výsledky modernizácie podniku, konkrétne jeho banskoštiavnických, hodrušských a vyhnianskych baní (závodov) podrobnejšie opisuje vo svojej štúdii Eugen Kladivík. Autor spomína najmä (postupný) prechod od pohonnej parnej energie na elektrickú energiu, ako významnú súčasť modernizačného procesu. Výstavba povrchových stacionárnych elektrocentrál a malých podzemných hydroelektrární a následná elektrifikácia strojných zariadení, okrem iného umožnili aj otvárkou nových ťažobných úsekov. Iným príkladom bola výstavba centrálnej stupy Šándorka (stavbu povolilo Ministerstvo financií v Budapešti v roku 1913, kolaudácia sa uskutočnila 20. 9. 1918). Technologicky bola jednou z najmodernejších gravitačných úpravni na Slovensku, no ako uvádza Milan Hock, morálne bola zastaraná, keďže nevyužívala v tom čase už známy spôsob úpravy rúd flotačnou metódou. Pozri: KLADIVÍK, Baníctvo v banskoštiavnickej, s. 309-313

⁷ Podrobnejšie o vzťahu Maďarov k ČSR v Banskej Štiavnici pozri: BREZNOŠČÁK, Miron: Maďari v Banskej Štiavnici a vznik Československej republiky (1918-1922). In: BENKO, Juraj a kol.: *Občan a štát v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 88.

⁸ Z údajov zo sčítaní obyvateľstva v rokoch 1880, 1890, 1900 a 1910 je vidieť nárast počtu

Vznik ČSR, o niekoľko mesiacov skôr, mal v Banskej Štiavnici mimoriadne dramatický priebeh. Vedenie mesta na čele s mešťanostom Kolo-
manom Horváthom, jeho zástupcami Mikulášom Sztancsayim a Im-
richom Altmannom ho nerešpektovalo. V meste, kde elitu tvorili najmä
maďarská inteligencia, úradníctvo a mešťanstvo, vznikla 1. 11. 1918 Ná-
rodná rada mesta Banskej Štiavnice a Belej, ktorú viedol rektor Vysokej
školy baníckej a lesníckej (ďalej vysoká škola) Gejza Réz. Ten presadil
vydanie vyhlásenia, že Banská Štiavnica je súčasťou Maďarskej ľudovej
republiky Mihálya Károlyiho.⁹

Reakciou na nerešpektovanie nového štátoprávneho usporiadania
bolo vojenské obsadenie mesta jednotkami formujúcej sa českosloven-
skej armády. Banskú Štiavnicu obsadilo československé vojsko pod vele-
ním Ing. por. Jakuba Domanského 7. 1. 1919, keď bez incidentov prevzal
policajnú a vojenskú moc nad mestom. Županom hontianskej župy a zá-
roveň mesta bol 8. 1. 1919 vládou ČSR menovaný Gustáv Lehotzký, ktorý
vymenoval za mešťanostu Antona Morávka a za hlavného policajného
kapitána Dr. Ferdinanda Balassu.¹⁰ Pre zabezpečenie vykonávania štát-
nej správy bol menovaný župný poradca s právomocou župana Ivan Čič-
manec, ktorý bol zároveň vládnym komisárom Banskej Štiavnice.

obyvateľov hlásiacich sa k maďarskej národnosti (až na 6 340 v roku 1910) a postupný pokles počtu obyvateľov hlásiacich sa k nemeckej národnosti (z 1 524 osôb v roku 1880 až na 453 v roku 1910). Z pohľadu národnostnej skladby je podstatné zastúpenie Slovákov (resp. osôb hlásiacich sa k slovenskej národnosti). V roku 1880 dosahovalo 76,40 %, v roku 1890 75,15 %, v roku 1900 73,99 % a v roku 1910 54,93 %. Podľa mimoriadneho sčítania obyvateľstva z roku 1919 malo municipálne mesto Banská Štiavnica a Banská Belá 14 274 obyvateľov. Z nich 12 621 (88,42 %) sa prihlásilo k česko-slovenskej národnosti, 1 366 (9,57 %) k maďarskej, 265 (1,85 %) k nemeckej, 21 k inej a jedna osoba k rusínskej národnosti. Podľa vierovyznania bolo 12 051 katolíkov, 1 682 evanjelikov aug. vyznania, 454 osôb bolo židovskej viery, 58 reformovaných evanjelikov, 18 osôb bolo iného náboženstva a 11 sa prihlásilo ku grécko-katolíckej viere. Podľa: *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920, s. 36.

⁹ V zbierke Slovenského bankého múzea sa nachádza plagát oznamujúci vznik Národnej rady mesta Banskej Štiavnici a Belej (Selmec és Bélabánya Város Nemzeti Tanácsa). Plagát vytlačila miestna Joergesova kníhtlačiareň, je datovaný 4. 11. 1918. S tým istým datovaním je aj plagát – výzva na vstup do vzniknutej občianskej stráže. V starších prácach sa chybné uvádza Národný výbor: VOŽÁR, Jozef: Odsťahovanie Vysokej baníckej a lesníckej školy z Banskej Štiavnice a začiatok boja za jej obnovenie. In: NOVÁK, Ján: *Zborník Slovenského bankého múzea IV*. Banská Štiavnica : Slovenské banké múzeum, 1968, s. 101-124.; GREGA, Vincent – VOŽÁR, Jozef: *Banská Štiavnica*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1964, s. 127.; LICHTNER, Marián et al.: *Banská Štiavnica: Svedectvo času*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2002, s. 55.; KONEČNÝ, Peter: *250. výročie Banskej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. Košice : Ing. Tibor Turčan – Banská Agentúra, 2012, s. 112.; SCHILLEROVÁ, Janka: *Banská Štiavnica v prvom roku československej štátnosti vo svetle archívnych dokumentov*. Nepublikovaný rukopis, Banská Štiavnica, 2022, s. 1.

¹⁰ RAKŠÁNY, Samuel: Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám. Strojopis, Banská Štiavnica, 1954, s. 101-103.

Štátne banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici po vzniku Československej republiky

Maďarské kráľovské banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici oficiálne prevzali štátne orgány ČSR 9. a 10. 1. 1919 a premenovali ho na Štátne banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici. Ešte v roku 1918 malo riaditeľstvo pod svojou správou banké úrady v Banskej Štiavnici, Hodruši, Kremnici, Dubníku, Magurke, Banský a hutný úrad v Zlatej Idke, Štátny elektrolytický závod v Banskej Bystrici, Hutný úrad v Banskej Štiavnici a sirotinec Gizela v Slovenskej Ľupči. Novovzniknuté riaditeľstvo 9. 1. 1919 oficiálne prevzalo banskoštiavnické závody a 10. 1. 1919 závody v Hodruši spolu s tamojším bankým úradom. Riaditeľstvu boli pridelené závody v Magurke, Zlatej Idke a opáľové bane v Dubníku.¹¹ Po ich likvidácii (Dubník do roku 1923), resp. zastavení prevádzky (Správa štátnych baní v Magurke v roku 1925) a zrušení banskej správy (v Zlatej Idke v roku 1926) sa hlavná činnosť ŠBR sústredila na riadenie závodov v banskoštiavnicko-hodrušskom rudnom revíri. V roku 1919 zamestnávali bane v Banskej Štiavnici, Hodruši a Vyhniach 1 465 zamestnancov.¹²

ŠBR bolo od svojho vzniku podriadené Vládnemu komisariátu pre štátne banké a hutnícke podniky a zariadenia na Slovensku v Bratislave (ďalej VKB alebo VI. komisariát), zriadenému pri MPS. Priamym nadriadeným orgánom ŠBR bol Vládný komisariát pri Štátnej banskej správe v Banskej Štiavnici, ktorý vznikol na začiatku roku 1919. Na jeho čele stál Ing. Aurel Lehotzký (menovaný ministrom Šrobárom).¹³ VKB zasahoval do úpravy právnych pomerov na Slovensku, do organizácie bankých

¹¹ HERČKO, Ivan: Banskoštiavnické baníctvo v rokoch 1919-1939. In: MIČKO, Peter a kol.: *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918-1938*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008, s. 207-208.

Banský a hutný úrad v Zlatej Idke, Banké úrady v Magurke a Dubníku (od 1. 1. 1920 pripojený k Hlavnému bankému úradu v Sol'nohrade) a Štátny elektrolytický závod v Banskej Bystrici (v účtovných záležitostiach podliehal ŠBR iba do 31. 3. 1920) boli po technickej stránke podriadené Vládnemu v Bratislave, administratívne a účtovne naďalej podliehali ŠBR. Sirotinec Gizela v Slovenskej Ľupči bol od ŠBR odčlenený už v januári 1919, keď ho prevzal Referát pre sociálnu starostlivosť pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. HERČKO, Banskoštiavnické baníctvo v rokoch 1919-1939, s. 207-208.

V januári 1919 bolo výnosom zrušené aj podriadenie štátnych naftových baní v Gbeloch voči ŠBR a ich presunutie priamo pod právomoc VI. komisariátu. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Slovenský národný archív (ďalej SNA), špecializované pracovisko Slovenský banký archív v Banskej Štiavnici (ďalej SBA), fond (ďalej f.) Štátne banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici 1919-1945 (ďalej BRŠ), Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 794/1919 adm.

¹² HERČKO, Banskoštiavnické baníctvo v rokoch 1919-1939, s. 212.

¹³ KAŠIAROVÁ, Elena: *Vládný komisariát pre štátne banké a hutnícke závody na Slovensku v Bratislave 1919- 1926*. (Inventár). Banská Štiavnica : Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici, 1994, s. 2-5.

úradov, staral sa o odborné a banké školstvo, riešenie rôznych majetkových sporov (v súvislosti s novou štátnou hranicou). Podieľal sa na vypracovaní kolektívnych zmlúv, riešil otázky postavenia robotníkov, ich penzií, otázky závodných rád, banskej revírnej rady, revírnej bratskej pokladnice a pod. Bol odvolacou inštanciou proti nariadeniam bankých kapitanátov a bankých komisariátov, ktoré mu podliehali a nad ktorými vykonával dozor.¹⁴ VKB viedol Ing. Bohuslav Križko.¹⁵

Od 1. 1. 1919 nastúpil do úradu VKB Ing. Aurel Lehotzký. Vo funkcii vládneho komisára pri štátnej banskej správe v Banskej Štiavnici pôsobil v komplikovanom období presadzovania nariadení československej vlády a fakticky preberania správy podniku, keď v jeho riadiacich pozíciách pôsobili prevažne promaďarsky orientované osoby, odmietajúce rešpektovať nariadenia vlády ČSR. Riešenie personálnej otázky patrilo k najdôležitejším úlohám v rámci jeho agendy. Vysporiadaniu sa s „personálnym dedičstvom“ predchádzajúceho zriadenia a zabezpečeniu spoľahlivého a funkčného aparátu pre podnik sa venoval prakticky v priebehu celého roku 1919. Z pozície svojej funkcie bol Lehotzký zapojený aj do riešenia páľčivej otázky budúcnosti vysokej školy a jej zamestnancov, dôležitou súčasťou jeho agendy bolo zavádzanie slovenčiny do úradného styku.

Banský kapitanát v Banskej Bystrici nariadil 13. 2. 1919 banskoštiavnickému bankému riaditeľstvu, aby pri úradnej komunikácii s ním používal

¹⁴ MURGAŠOVÁ, Zuzana: Organizácia a riadenie bankého priemyslu na Slovensku v rokoch 1918-1938. In: MIČKO, Peter a kol.: *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1918-1938*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008, s. 188-189.

Banské kapitanáty po zániku Rakúsko-Uhorska pokračovali v činnosti (v Banskej Bystrici a Spišskej Novej Vsi). Medzi ich rozsiahle právomoci patrili okrem otázok súvisiacich s vykonávaním banskej činnosti (starostlivosť o jednotlivé kutiská, ich nahlasovanie, zlučovanie, vymazávanie) napríklad aj sťažnosti robotníkov. Banský kapitanát vykonával tiež právomoc policajného trestného sudcu. MURGAŠOVÁ, Organizácia a riadenie bankého priemyslu na Slovensku v rokoch 1918-1938, s. 190-198.

¹⁵ Ing. Josef Lodal z Příbrami bol pridelený na Slovensko Ministerstvom verejných prác (ďalej MVP) začiatkom roku 1919 aby spolupracoval s Ing. Bohuslavom Križkom pri organizácii slovenského baníctva a hutníctva. Pražské MVP, ktoré nebolo spokojné s mierou svojho vplyvu na hospodárske riadenie štátnych bankých a hutných závodov na Slovensku, sa v júni 1919 rozhodlo pre reorganizáciu VKB. J. Lodal poverilo technickou a administratívnou správou všetkých bankých a hutných závodov na Slovensku, podriadilo VKB priamo MVP a vyhradilo si aj rozhodujúci vplyv v otázke vymenovávanía zamestnancov. Pôvodná náplň Vládneho komisariátu pre banké a hutnícke podniky a zariadenia tak bola rozdelená medzi dva úrady, pričom Križkovmu komisariátu (medzičasom premenovanému na Vládny komisariát pre banké a hutnícke záležitosti) bola ponechaná kontrola a usmerňovanie súkromného podnikania v baníctve a bankopolicajné záležitosti. Vládny komisariát pre štátne banké a hutnícke závody sa mal starať o riadny chod a prosperitu štátnych závodov. KAŠIAROVÁ, Vládny komisariát pre štátne banké a hutnícke závody na Slovensku v Bratislave 1919-1926. (Inventár), s. 3-4.

výhradne slovenský jazyk. Riaditeľstvo o tom informovalo (maďarsky) všetky svoje podriadené závody a úrady.¹⁶ Aj táto forma vystihuje vtedajšiu situáciu. Lehotzký na ňu reagoval koncom februára 1919 (27. 2.) vydaním obežníka o slovenskej úradnej reči.¹⁷ Nariadenie vyhotovené dvojjazyčne (slovensko-maďarsky) bolo záväzné pre banskoštiavnickú štátnu banskú správu a jej podriadené úrady a závody a odvolávalo sa na § 3 Zákona č. 64 o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku (zo dňa 10. 12. 1918), ktorý nariad'oval pre všetky štátne úrady na Slovensku používanie slovenského jazyka ako úradného jazyka. Lehotzký v obežníku uviedol (keďže spomenutý paragraf stále nebol aplikovaný v praxi) postup, ktorý to mal vyriešiť.¹⁸

Pravdepodobne prvá konzultačná porada ŠBR v slovenskom jazyku bola 10. 3. 1919. Zúčastnili sa jej bankský riaditeľ, zástupca vládneho komisára pri ŠBR a pridelení technickí úradníci. Jazykovú pestrosť zúčastnených, najmä však realitu, ktorú prinieslo spomenuté nariadenie, vidno na prednášaných správach jednotlivých bankských radcov. Ing. Július Geró referoval po maďarsky (keďže slovenský jazyk neovládal), Ing. Arnošt Márton predniesol správu v nemeckom jazyku (tiež neovládal slovenčinu), Ing. Jindřich Šubrt podal správu po česky, Ing. Filip Szenes v slovenskom jazyku, za Ing. Júliusa Abzingera referoval bankský riaditeľ (po slovensky), Ing. Henrich Dvorzsák¹⁹ rozprával nemecky, podklady mal však napísané maďarsky. Za hutu referoval v českom jazyku Ing. Eduard Smrčka a správa Ing. Jozefa Ivanovicsa neodznela, lebo bola napísaná len v maďarskom jazyku.²⁰ V apríli nariadil Lehotzkého zástupca

¹⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 578/1919 adm.

¹⁷ S poslovenčovaním nesúhlasili napríklad v Kremnici, kde tamojšie technické úradníctvo protestovalo proti používaniu slovenčiny ako úradného jazyka. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

¹⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

1. Okamžite sa mala zaviesť korešpondencia v slovenskom jazyku. Ale aby pre neznalosť slovenských technických výrazov nevznikali nedorozumenia, bolo povolené do konca roku 1919 popri slovenskom texte uvádzať aj iný jazyk (maďarský, nemecký, český).

2. Okamžite sa mali všetky maďarské nápisy, vonkajšie, ako i vo vnútri úradných a závodných budov nahradiť slovenskými. (Pri kremnickom banskom úrade a tamojších závodoch mali byť umiestnené pod slovenskými aj nemecké nápisy).

3. Tlačivá (účty, výkazy, správy) mohli byť predbežne vedené len v maďarskom, nemeckom, alebo českom jazyku, s použitím doterajších tlačív. Nové objednávané tlačivá mohli byť prechodne dvojjazyčné (slovensko-maďarské), avšak malo sa počítať s postupným prechodom na tlačivá v slovenskom jazyku.

4. Všetky úradné schôdze (konzultácie, porady) mali byť zahájené v slovenskom jazyku. Ďalšie jednanie už mohlo byť v inom jazyku. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

¹⁹ Niekde je uvedený v podobe Henrich Dvorzsák, alebo Jindřich Dvorzák.

²⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

Ing. Viliam Broul, aby sa s okamžitou platnosťou viedli podacie protokoly v slovenskom jazyku.²¹ Presadenie používania spisovného slovenského jazyka, napriek tomu, že v úradoch bolo stanovené zákonom, bolo zdĺhavé a riešilo sa nielen v priebehu roku 1919, ale aj nasledujúce roky (najmä vo verejnom priestore, ale aj v rámci činnosti niektorých spolkov). V septembri 1919 vydal vládny komisár a župný poradca Čičmanec *Ohlas ku spiacim*, ktorým vyzval Slovákov: *...aby sa prebudili, hlásili sa hrdo k svojmu rodu a aby sa svojho materinského jazyka hrdo pridržali.*²² V tomto období Štátny banký kapitanát v Banskej Bystrici vyzval banskoštiavnické ŠBR, aby predložilo výkaz robotníkov podľa národnosti.²³ Z výkazov je zjavná dominancia príslušnosti k slovenskej národnosti, i keď otázna je miera úprimnosti/presvedčenia prihlasovaných.

V súvislosti s presadzovaním slovenčiny ako úradného jazyka je zaujímavou iniciatíva VKB z konca roku 1919, keď sa vládny komisár Lodl obrátil na ŠBR s predstavou vytvorenia banického slovníka. Navrhoval aby: *...všetky, tamejšími zamestnancami upotrebovne a tak na baníctvo ako i príbuzné odvetvia sa vzťahujúce výrazy sossbierané boly, potazne o sossbieranie tychz jednotlivy, k tomu sposobny jednotlivci vyzvani boly.* Mali sa zaznamenať výrazy súvisiace s baníctvom a bankskou činnosťou, ale aj názvy jednotlivých zariadení a strojov, názvy vzťahujúce sa na bankskú administratívu (označenie banksko-administratívnych prác). Materiál mal byť spracovaný do podoby (maďarsko-slovenského alebo nemecko-slovenského) slovníka.²⁴

V marci 1919 adresoval mešťanosta Banskej Štiavnice Anton Morávek všetkým štátnym a verejným úradom v meste (ŠBR ho svojim úradom a závodom rozposlalo v podobe obežníka) nariadenie ministra Šrobára z 28. 2. 1919, podľa ktorého mali byť (do 4 týždňov od vyhlásenia) zo všetkých verejne prístupných budov a miestností odstránené viditeľné znaky bývalého štátu a znaky bývalej panovníckej rodiny. Ak by sa nedali odstrániť, mali byť zamalované.²⁵ V marci vydal vládny komisár

²¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1194/1919 adm.

²² RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 114.

²³ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 6, spis č. 3353/1919 adm.

²⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 8, spis č. 5373/1919 adm.

Dá sa predpokladať, že táto iniciatíva vznikla z nevyhnutnosti, keďže (z Čiech a Moravy) prichádzajúci bankší inžinieri a technici neovládali pojmy z baníctva (dovtedy používané v maďarskom jazyku), čo mohlo byť problematické pri vzájomnej komunikácii. Vznikala tým zároveň potreba tvorby slovenskej odbornej terminológie (v oblasti baníctva a príbuzných odborov).

²⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1035/1919 adm.

V prípade umelecky cenných predmetov a častí nariadil:

1. Všeobecne ponechať maľované alebo plastické znaky (emblémy, reliéfy, pamätne tabule), freskovou, alebo temperovou technikou maľované, z kameňa vytesané alebo zo štku modelované znaky, ktoré sú súčasťou budovy alebo časti portálu, erbu a sú staré viac

aj nariadenie, ktoré určovalo pre jednotlivé úrady a závody ŠBR nové (poslovenčené) názvy. Bol medzi nimi aj názov Štátne banské (v podobe baňské) riaditeľstvo v Banskej (v podobe Baňskej) Štiavnici. Nariadenie upravovalo aj používanie dovtedajších pečiatok. Mohli sa naďalej používať, ale text „m. kir.“ a maďarský štátny znak z nich museli byť odstránené.²⁶ To sa však nedodržiavalo a niektoré úrady ŠBR naďalej používali pečiatky aj s maďarským znakom.²⁷ Po reorganizácii ŠBR v lete 1919 si jednotlivé banské správy a riaditeľstvá mali objednať nové pečiatky.²⁸ Podľa nariadenia župného poradcu a vládneho komisára Čičmanca z 30. 7. 1919 mali všetky úrady v meste staré úradné pečiatky čo najskôr (najneskôr však do 30. 8. 1919) odovzdať.²⁹ Otázka nových, kvôli ich nejednotnosti, bola riešená aj v nasledujúcich mesiacoch. V septembri 1919 vydalo Ministerstvo verejných prác (ďalej MVP) obežník, ktorý upravoval podobu pečiatok, razidiel, nálepiek a vonkajšieho označovania úradov.³⁰ Aj po tejto úprave sa ešte koncom roku 1919 objavovali prípady nevyhovujúcich pečiatok (gramaticky nesprávnych), vládny komisár preto v decembri 1919 upozornil ŠBR na potrebu dodržiavania spisovnej slovenčiny pri ich vyhotovení. Riaditeľstvo dalo pečiatky s nespisovným textom (spolu 11 kusov) vymeniť.³¹ Politické zmeny sa dotkli aj úradnej rovnošaty. Nariadenie o úradnej rovnošate úradníkov politickej a policajnej štátnej služby (č. 218/1919 Zb. z. a n. z 23. 4. 1919) sa priamo odvolávalo na predpis z roku 1889, avšak zaviedlo niekoľko zmien. Platilo do roku 1931.³²

ako 50 rokov. U novších budov má rozhodnúť umelecká hodnota, ...ináče čo sa týka niže 50 rokov, mladších odznakov, tie sa môžu jednoducho odsekať, alebo otľcť.

2. Predmety z budov, alebo predmety nesúvisiace s ich časťami (emblémy, nápisy atď.) maľované, vyrezávané, alebo vyhotovené z plechu, odliate z kovu a na budovu voľne zavesené, pokiaľ sú umelecky cenné, alebo (historicky) významné a staré aspoň 50 rokov, mali byť uložené (podľa svojho významu) buď v múzeu, v radnici, v škole, alebo v sklade. V prípade pochybností pri stanovení ich hodnoty mal byť smerodajným názor miestneho znalca umeleckých pamiatok, alebo názor štátneho konzervátora. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1035/1919 adm.

²⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 116/1919.

²⁷ Pozri napríklad sťažnosť vládneho komisára Križka z 19. 4. 1919 na nedodržiavanie nariadenia. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1404/1919 adm.

²⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón č. 2, spis č. 519/1919 adm.

²⁹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 5, spis č. 2554/1919 adm. a spis č. 2915/1919 adm.

Zhotovenie nových si ŠBR objednalo u firmy K. Simona v Příbrami (kníhkupectvo a papierenictvo).

³⁰ Nariaďoval, aby úrady používali znak ČSR v podobe publikovanej vo vládnom nariadení z 19. 5. 1919 (č. 300 Z. z. a n.) – v kruhu mal byť uvedený názov úradu a jeho sídlo. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 6, spis č. 3907/1919 adm.

³¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 8, spis č. 5234/1919 adm.

³² MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 5, spis č. 2793/1919 adm.

Nariadenie ponechalo v platnosti predpis o uniformovaní štátnych úradníkov z roku 1889.

Otázka personálnej a výrobnjej kontinuity/diskontinuity v podniku Štátne banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici

Banskoštiavnická štátna banká správa s jej úradmi a závodmi bola prevzatá do majetku Československej republiky, a teda podriadená československej vláde až od 9. 1. 1919. Túto skutočnosť oznámil zástupcom bankého riaditeľstva Ing. Bohuslav Križko. Požadoval od nich informáciu, ktoré závody patria pod ich riadenie, a zároveň uistenie o ich lojalite voči novému štátu. O podnikovej štruktúre ho informoval Farkaš (Wolfgang) Kachelmann, ktorý sa zároveň vyjadril, že pre udržanie poriadku, z dôvodu nespokojnosti robotníctva, by bola potrebná aj vojenská pomoc, a požiadal o rýchle dodanie potravín a materiálov, potrebných pre výrobu (dynamit, karbid, kamenné uhlie, nafta). Kachelmann uznal, že: *stav sa premenil a pod tlakom okolností sľubuje na čestné slovo, že tak zákony, ako i nariadenia československej vlády nielen on zachovávať bude, ale bude i na tom nástožiť, že by to i jeho podriadené osobníctvo činilo.*³³ Postup, keď sa za riadne vedenie a za poslušnosť úradníctva zaručil len Kachelmann (zástupca správcu bankého riaditeľstva) a nie všetci úradníci jednotlivo, však nestačil. Realita bola, že úradníci sa aj naďalej – ešte na konci januára, riadili nariadeniami vlády v Budapešti, čo v konečnom dôsledku spomaľovalo integračný a konsolidačný proces (podniku, mesta i regiónu). Koncom januára 1919 maďarské Ministerstvo financií dalo do výslužby bankého riaditeľa Ing. Emila Grillusza a s ním aj viacerých ďalších úradníkov.³⁴

Lehotzký začiatkom februára 1919 všetky úrady a osoby patriace pod štátnu bankú správu dôrazne upozornil, aby kontakt s maďarskou

Zrušilo slávnostnú uniformu a všetky jej doplnky, vrátane čiapky („napoleonky“), zakázalo používať gombíky s rakúskou orlicou a nahradilo ich hladkými pozlátenými gombíkmi. Zmenilo sa aj označovanie hodnostných tried: zrušili sa porty a rozety a hodnostné triedy sa značili zlatými pruhmi našitými na zamatovom podklade a umiestňovali sa na konce goliera. Súčasťou uniformy sa stala čiapka hovorovo nazývaná „de Gaullka“. Zákon zakázal nosenie šable. Bližšie: DENKOVÁ, Zuzana: *Banické uniformy*. Banská Štiavnica : o. z. Inicia-tíva za živé mesto, 2020, s. 44-46.

³³ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

³⁴ Do výslužby boli daní Emil Grillusz (ministerský radca), Wolfgang Kachelmann, Štefan Csermely, Ludovít Litschauer, František Hamrák (hlavní bankí radcovia), Jozef Puskás, Vojtech Arkosi, František Pelachy, Samuel Fischer, Viliam Székely (bankí radcovia), Juraj Starna, Róbert Prunner, Mikuláš Mákavé (hlavní inžinieri), Koloman Šurjánsky (hlavný pokladník), Imrich Tóth (okresný banký lekár), Gustáv Faller (lekár). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1, spis č. 348/1919. adm.

Penzionovaní boli koncom februára, rozhodnutím vládneho komisára Križka, zbavení svojich úradov (štátnej služby) a od 1. 2. 1919 im boli zastavené služobné pôžitky. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 716/1919 adm., spis č. 719/1919 adm., 720/1919 adm., 721/1919 adm., 722/1919 adm., 723/1919 adm., 727/1919 adm., 728/1919 adm., 729/1919 adm., 733/1919 adm., 735/1919 adm. V prípade niektorých bolo rozhodnuté v marci. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 814/1919 adm.

vládou prerušili. Porušenie jeho nariadenia malo byť považované za protištátny čin. Na situáciu, ktorá vznikla penzionovaním úradníkov reagoval nariadením, aby aj naďalej viedli banské úrady.³⁵ Pre sfunkčnenie úradníckeho aparátu niektorých pracovníkov presunul medzi závodmi, resp. poveril dočasnou správou/dočasným prevzatím funkcie. Československá vláda na situáciu odpovedala zastavením vyplácania penzií (úradníkom daným do výslužby) a neakceptovaním zvýšenia platových tried úradníkov (tiež realizovaným na podnet budapeštianskej vlády). Na zmeny postavenia úradníkov (rozhodnutia o ich penzionovaní, zvyšovaní plátov) reagoval aj miestny vojenský veliteľ Domanský, keď banskému riaditeľstvu nariadil, aby ignorovalo rozkazy a nariadenia budapeštianskej vlády a všetky zmeny a opatrenia, prijaté v období po tom ako jeho úradníci zložili sľub poslušnosti, ihneď zrušilo a zaviedlo stav, ako v deň zloženia sľubu (s výnimkou odvtedy prijatých rozhodnutí československej vlády).³⁶ Domanský ako i vládny komisár Lehotzký boli v situácii, keď museli presadiť platnosť nových nariadení, no zároveň udržať pokoj (u zamestnancov podniku a obyvateľstva). Začiatkom februára 1919 vyzval vládny komisár Lehotzký úradníkov banského riaditeľstva, aby zložili sľub poslušnosti (služobnú prísahu vernosti). Podpísaní úradníci osvedčili: *že uznávajú, že sa stav premenil a pod tlakom okolnosti sľubujú na čestné slovo, že tak zákoni, ako i nariadenia československej vlády nielen oni zachovávať budú, ale na tom nástožiť budú, že bi to i ich podriadené robotníctvo činilo. Zároveň sľubujú, že svoje úradné povinnosti i na ďalej verne a pochtive konat' budú.*³⁷ Lehotzký mal zároveň docieľiť, aby sa čo najskôr obnovila prevádzka jednotlivých závodov podniku. Začiatkom februára 1919 si vyžiadal od štátnej banskej správy na posúdenie všetky nariadenia vydané ešte maďarským Ministerstvom financií a tie vydané po 9. 1. 1919. Následne ich schválil, alebo zamietol.³⁸

Lehotzký na lokálnej úrovni, ako vládny komisár pri štátnej banskej správe v Banskej Štiavnici, a Križko na celoštátnej úrovni (hlavný vládny komisár pri VKB) zastupovali záujmy česko-slovenského štátu. Bohuslav Križko vo februári 1919 Emilovi Grilluszovi (v januári danému do výslužby) nariadil, aby svoj úrad odovzdal Alexandrovi Szembratovicovi.³⁹ Ten bol pri prevzatí banskoštiavnickej banskej správy československými zástupcami vo funkcii správcu banského riaditeľstva, jeho

³⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

³⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1, spis č. 416/1919 adm.

³⁷ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

³⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

³⁹ Szembratovics bol do funkcie riaditeľa ŠBR menovaný od 26. 2. 1919. Prevzal aj miesto banského a hutníckeho referenta (boli neobsadené). Po jeho menovaní boli Grillus, Kachelmann a Pelachy zbavení svojich dovtedajších funkcií. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97,

zástupcom bol Ing. Farkaš Kachelmann. Szembratovics uviedol, že správu riaditeľstva prevzal z poverenia technického úradníctva a v záujme závodov (odvolával sa na zápisnice z porád technického úradníctva). Tiež uviedol neobľúbenosť Kachelmanna zo strany úradníkov, podúradníkov a robotníkov, resp. obavy, že v prípade, ak by správu riaditeľstva neprevzal on, vznikli by nepokoje. Szembratovics bol Lehotzkým (až do rozhodnutia československej vlády) poverený správou bankého riaditeľstva, jemu, ako aj ostatným úradníkom, Lehotzký zakázal styky s maďarskou vládou. V prípade potreby ich mali riešiť len cez osobu vládneho komisára alebo prostredníctvom československej vlády.⁴⁰

Z korešpondencie medzi Križkom a Lehotzkým (ako vládnym komisárom pri banskoštiavnickej štátnej banskej správe) a ŠBR vidno, že aj po zložení sľubu poslušnosti bola situácia medzi úradníctvom napätá. Začiatkom marca 1919 musel Lehotzký zakročiť proti konaniu nepovolených schôdzok v úradných a závodných budovách ŠBR. Reagoval tým na incident, keď bola budova ŠBR počas schôdzky obsadená vojskom miestneho vojenského veliteľstva. Z prijatých opatrení sa dá usudzovať, že úradníctvo využívalo priestory ŠBR na stretávanie a agitáciu proti ČSR.⁴¹ Stabilizáciu situácie mohlo (a malo) zabezpečiť predovšetkým vojsko, ktoré malo zakročiť najmä v prípade masovejších podujatí. Takým mal byť aj pripravovaný štrajk, na konanie ktorého Lehotzký upozorňoval Križka v polovici marca 1919. Informoval ho, že v meste je len asi 60 vojakov: *...teda tak málo, že to na udržanie poriadku a osobnej bezpečnosti československého úradníctva nepostačí*. Žiadal o poslanie 250 mužov, zároveň prosil miestneho veliteľa Domanského nahradiť *energičnejším* dôstojníkom. Jeho obavy potvrdzujú aj telegramy poslané 19. 3. 1919 Zemskému vojenskému veliteľstvu v Košiciach, VKB aj samotnému ministrovi Šrobárovi, v ktorých upozorňoval na riziká prípadného odvolania dvoch stotín vojska dislokovaného v Banskej Štiavnici. Pre mesto žiadal stálu posádku v zodpovedajúcej sile, inak nebol ochotný garantovať ochranu tamojšieho štátneho majetku (baní a bývalej vysokej školy).⁴²

Personálnu krízu spôsobila podniku okrem odchodu úradníkov pensionovaných na konci januára 1919 aj strata ďalších technických a riadiacich kádrov. Niektorí z nich našli uplatnenie v Maďarsku, iní odmietli

kartón 2, spis č. 971/1919 adm.

VI. komisariát v Bratislave vzal menovanie na vedomie 1. 4. 1919. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1166/1919 adm.

⁴⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁴¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁴² MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 138/1919.

zloženie prísahy vernosti ČSR – sľubu poslušnosti.⁴³ Nespol'ahlivosť, pokračujúci príklon k maďarskej vláde, sympatizovanie s bývalým režimom, odmietnutie zloženia sľubu poslušnosti, či nabádanie druhých k takému postojú bolo príčinou prepustenia zo štátnej služby, zbavenia funkcie a s ňou plynúcich výhod a spravidla aj odchodu z ČSR (najmä technických) zamestnancov podniku. Uvoľnené miesta, až do menovania nových úradníkov, museli obsadiť bývalí vedúci, napriek tomu, že boli penzionovaní. Len v niektorých prípadoch boli vymenovaní zástupcovia.⁴⁴ Opatrením, ktoré malo stabilizovať personálnu situáciu, bolo obsadenie voľných úradníckych miest lojálnymi osobami priamo zamestnanými v podniku, najmä však – z dôvodu nedostatku slovenskej, národne uvedomelej a technicky vzdelanej pracovnej sily, kádrami „zvonku“ – čo znamenalo z Čiech a Moravy. Miesta v riadení podnikov mali obsadiť nielen osoby, ktoré sa „osvedčia“ – teda zložia prísahu vernosti ČSR, ale aj osoby odborne zdatné. Ich zapojenie do riadiacich funkcií bolo mimoriadne dôležité pre zabezpečenie rýchlej a spoľahlivej obnovy podniku, jeho závodov a ich fungovania.

Aurel Lehotzký sa zrejme sťažoval na nedostatok odborných síl, keďže v polovici marca 1919 mu Križko oznamoval, že potrebné kapacity mu budú v najbližšej dobe poslané.⁴⁵ Lehotzký pracoval s bývalým úradníctvom podniku, z ktorého časť bola, ako sám uvádzal, stále *pod vplyvom maďarskej agitácie*, osud niektorých (napr. osoby, ktoré sa nevrátili z frontu, zajatia a pod.) či stanovisko (politické) ďalších boli nejasné a zisťoval ich len postupne. Na základe týchto zistení vyvodzoval opatrenia.⁴⁶ Pre obdobie prvých mesiacov po vzniku ČSR bol typický

⁴³ Anton Posch a Jozef Burghardt boli koncom februára 1919 (výnosom z 21. 2. 1919) preložený zo štátnej mincovne v Kremnici do huty v Banskej Štiavnici. Do služieb československého štátu však odmietli vstúpiť. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 163/1919.

Vládny komisár Križko 16. 3. 1919 informoval ŠBR, že až do vymenovania nových úradníkov budú hutu viesť dovtedajší prednosta Štefan Csernelly a závodný Juraj Starna, ktorí boli výnosom z 21., resp. 23. 2. 1919 daný do výslužby. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 936/1919 adm.

⁴⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁴⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 149/1919.

⁴⁶ V polovici marca 1919 hlásil Lehotzký do Bratislavy (Križkovi), ktorí zamestnanci ŠBR sú ešte stále *pod vlivom maďarskej agitácie, poťažne agitáciu sami vyvynujú*, alebo nie sú schopní vykonávať službu. Križko navrhol Lehotzkému, aby ihneď predložil záležitosť župnému úradu v Zlatých Moravciach a vládne komisárovi Čičmancovi (v Banskej Štiavnici): *...který byl právě pro Štávníci řízením politických záležitostí pověřen se žádostí, aby věc vyšetřil, pořídil pořádek a dotyčné agitátory v případě potřeby z území našeho státu jako nebezpečné cizince vypověděl. Zároveň mal okamžite zakročit proti hlavnému banskému radcovi Ing. Imrichovi Herczegovi, podozrivému z protištátnej agitácie. Záležitosť vyriešil výnos vládneho komisára pre mesto Banská Štiavnica a Banská Belá z 3. 4. 1919, podľa ktorého bol Herczeg pre podvratnú činnosť (do 24 hodín) vypovedaný z územia ČSR. Jeho plat*

„vyčkávací prístup“ zo strany časti úradníctva, s očakávaním „ako sa situácia vyvinie“, keďže presvedčenie o stabilite nového geopolitického usporiadania, minimálne do podpisu trianonskej zmluvy, nebolo zo strany sympatizantov maďarských revizionistických snáh veľké.

Príkladom záujmu o službu v novom štáte pomedzi bývalých úradníkov bol Ing. Arpád Bergfest. Bergfest bol do konca februára, na základe nariadenia (maďarského) Ministerstva financií, zamestnaný na Vysokej baníckej a lesníckej škole. Odtiaľ odišiel do Felsőbányi, a následne (aj s rodinou) sa vrátil do Banskej Štiavnice, kde sa hlásil u Lehotzkého s tým, že mal záujem vstúpiť do služieb ČSR, čo potvrdil aj zložením prísahy. Lehotzký súhlasil, aby mu bol od hlavnej banskej pokladnice poslaný plat (nateraz na účet maďarského štátu). Bergfest ho presvedčil tým, že ako bývalý učiteľ ovládal dobre slovenský jazyk, politicky sa neangažoval a zdal sa: *...byť súcim človekom a i na jeho krátku prax dobrým odborníkom*. Križkovi zdôvodňoval (Lehotzký) svoje rozhodnutie aj tým, že pokiaľ by mu nepriznal plat, bol by vystavený nedostatku. Bergfest mal v regióne aj podnikateľské aktivity – vykonával prieskumné banké práce. Tie mal predbežne zastaviť a v prípade definitívneho prijatia do štátnej služby sa ich mal vzdať v prospech štátu.⁴⁷

bol od 4. 4. 1919 pozastavený a rodine bol do vyst'ahovania (na dobu 4 týždňov) povolený prechodný pobyt v služobnom byte. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 200/1919.

Ing. Gabriel Mrász bol v apríli 1919 v *záujme služby* preložený z Kremnice za učiteľa na baníckej škole v Banskej Štiavnici. Do začiatku výučby bol pridelený ku ŠBR. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 263/1919 a Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2220/1919 adm.

Ing. Arnoštovi Haideggerovi na konci marca 1919 Lehotzký, z dôvodu samovoľného zanechania služby, zastavil plat. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1010/1919 adm.

Ing. Jozef Ivanovics (hlavný banký radca, poverený vedením rezbárskej školy na Piargu – dnes Štiavnické Bane) bol 28. 5. 1919 suspendovaný, od 31. 5. 1919 mu bolo pozastavené vyplácanie platu a jeho rodina mala povolené používať služobný byt (na dobu 6 týždňov). Ako dôvod suspendovania uviedol vládny komisár Križko, vyjadrenie Ivanovicsa spochybňujúce územnú celistvosť ČSR. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 324/1919 a spis č. 324/1919.

Na konci mája 1919 začalo ŠBR disciplinárne konanie proti bankému radcovi Ing. Júliusovi Gerő. Dôvodom bolo neoprávnené vydávanie materiálu, neoprávnené osvojovanie si starého bankého dreva a aktivity podporujúce pohyb maďarskej boľševickej armády, najmä aktívna agitácia. *Zbavenia úradu nastalo z politických príčin smerujúcich proti Československej Republike*. Gerő bol od 31. 5. 1919 suspendovaný, mal pozastavený plat a jeho rodine bolo povolené ešte 6 týždňov užívať služobný byt. Vládny komisár Čičmanec nariadil, aby bol pod policajným dohľadom. Zo štátnej služby bol prepustený, na jeho miesto bol za dočasného závodného (na Alžbeta – Žigmund a Michal šachte) menovaný Ing. Jindřich Šubrt. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 331/1919, 332/1919 a č. 450/1919.

⁴⁷ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

Už v polovici februára 1919 prišiel do Banskej Štiavnice Ing. Viliam Broul, dovtedy pôsobil na banskom hajtmanstve v Banskej Bystrici. V Banskej Štiavnici bol poverený správou stavebného a strojného odboru ŠBR. Jeho úlohou bolo uviesť do prevádzky miestne závody, najmä stupy a splavy. Mal tiež podniknúť kroky na pokračovanie výstavby elektrickej centrály v Kremnici.⁴⁸ Z podniku ŠBR v Příbrami boli začiatkom marca 1919 pridelení do Banskej Štiavnice podúradníci Hynek (Heinrich) Švehla a Josef Duha.⁴⁹ Do funkcie vedúceho závodu Schöpferštôlňa v Hodruši, a zároveň zástupcu prednostu banského úradu v Hodruši, bol v polovici marca 1919 menovaný Ing. Jindřich Šubrt z Prahy. V apríli prišiel do huty Ing. Eduard Smrčka (z Příbrami). Mal prevziať ako zastupujúci prednostu jej vedenie a tiež referát hutníctva pri ŠBR. Po oboznámení sa s prevádzkou mal podať vládne komisárovi Křížkovi správu o stave huty.⁵⁰ V apríli nastúpil do ŠBR aj Ing. Karel Podlaha (predtým bankský adjunkt pri ŠBR v Příbrami), ktorý mal prevziať správu úpravní (v Banskej Štiavnici, Hodruši a vo Vyhniach) a podobne ako Smrčka, aj on mal do Bratislavy referovať o stave závodov. Cieľom predložených správ bolo čo najskôr, ideálne bez väčších investícií, spustiť prevádzku. Audit mal tiež ukázať, ktoré prevádzkové hmoty je potrebné zabezpečiť.⁵¹ V apríli bol ku ŠBR v Banskej Štiavnici pridelený Ing. Augustín Novotný (predtým pôsobil v banskom úrade v Brixleggu).⁵² V máji nastúpil ku stavebnému a strojnému odboru pri ŠBR Ing. Milan Šefranka a ako asistenti pri ŠBR Ing. Alfréd Gutschmidt (pri správe závodu Finsterort v Hodruši) a Ing. Vladimír Strakatý.⁵³ V tom istom mesiaci boli do štátnych bankských služieb na Slovensku prijatí a dočasne pridelení ku ŠBR v Banskej Štiavnici aj technickí inžinieri Ladislav Časlavský a Stanislav Valta, František Škorpil, Jan Mixa, Jozef Kocna (bol poverený správou banského odboru pri ŠBR a menovaný zástupcom riaditeľa).⁵⁴

Arpád Bergfest (* 15. IX. 1883 – † 1. IX. 1964) bol bankský inžinier, pedagóg a úradník Štátneho banského riaditeľstva. V rokoch 1922-1925 starosta mesta Banská Štiavnica a Banská Belá. Bergfest sa stal priekopníkom bansko-historického výskumu na Slovensku.

⁴⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁴⁹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁵⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 243/1919.

⁵¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 244/1919.

ŠBR im malo vyplatiť diéty (podľa nariadenia vlády z 28. 12. 1918 vo výške 40 Kč za deň) za všetky dni od ich odchodu na Slovensko až do dňa, keď prevzali správu závodu. Ďalšie diéty im mali byť vyplácané v rovnakej výške až do zákonnej úpravy plátov všetkých štátnych zamestnancov. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 244/1919.

⁵² MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 310/1919.

⁵³ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 274/1919; MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 281/1919

⁵⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222 a Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1897/1919 adm., č. 1943/1919 adm., č. 1962/1919 adm., č. 1944/1919 adm.

Noví, v niektorých prípadoch „staronoví“ zamestnanci nahradili penziovanej, odídenej, prípadne suspendovanej úradníkov. Pri nástupe mali povinnosť zložiť služobný sľub (prísahu vernosti československej vláde). Zloženie prísahy bolo prakticky už od januára 1919 podmienkou pre štátnu službu. Na konci apríla 1919 boli všetci technickí úradníci ŠBR vyzvaní, aby zložili prísahu. Pri tej príležitosti vydali prehlásenie, v ktorom žiadali, aby im boli (aj po zložení prísahy) uznané odpracované roky a práva, ktoré v štátnej službe doteraz získali.⁵⁵ Aj v nasledujúcich týždňoch pokračovali vyšetrovania podozrivých zamestnancov a disciplinárne konania v prípadoch vážnejších prehreškov (vyvíjanie aktivít proti ČSR, jej legitimitate, územnej celistvosti a nedodržiavaniu jej nariadení). Preverovanie bolo zamerané najmä na osoby vo vedení podniku. Napriek opakujúcim (nacionálnym) incidentom sa personálnu krízu, predovšetkým s pomocou českého úradníctva, podarilo vyriešiť. No už čoskoro nasledovala jej druhá etapa, spôsobená udalosťami po obsadení regiónu a v rámci neho aj podniku ŠBR maďarskou Červenou armádou, resp. československým vojskom a následným obnovením úradovania ČSR.

Československá vláda prevzala v roku 1919 bane banskoštiavnického rudného revíru v zlom stave. V povojnovom období sa prejavoval nedostatok energetických zdrojov, čo obmedzovalo prevádzku závodov. Výroba nebola centralizovaná a technické zariadenia boli zastarané, čo spôsobovalo nízke hodnoty výťažnosti (kovov z rúd), resp. nízku efektivitu práce. Nepriaznivý vplyv na fungovanie podniku mali aj vysoké mzdy osadenstva baní. Priemerný zárobok na muža a zmenu, ktorý bol (v banskoštiavnických baniach) v roku 1918 len 5,34 korún, v roku 1919 vzrástol trojnásobne na 15,33 korún. Finančná strata podniku v roku 1919 dosiahla 7 390 571,95 korún a ďalej sa zvyšovala.⁵⁶

Na začiatku februára 1919 si MVP v Prahe vyžiadalo podrobné správy o závodoch za obdobie posledných 10 rokov. Memorandum o bankých a hutníckych podnikoch podriadených ŠBR malo byť VI. komisiariátu v Bratislave poslané do 1. 5. 1919. Správa mala obsahovať informáciu o celkovom stave všetkých podnikov (ŠBR) s ohľadom na ich budúcu možnú prosperitu.⁵⁷ Prvého apríla 1919 vyzval vládny komisár Križko Aurela Lehotzkého k čo najrýchlejšiemu obnoveniu prevádzky banskoštiavnických baní. Uviedol, že závodom boli pridelené všetky

⁵⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1426/1919 adm.

⁵⁶ V roku 1921 bola priemerná denná mzda baníkov dokonca až 62,07 korún. Potom začali mzdy postupne klesať a v roku 1925 bola priemerná denná mzda baníkov 31,69 korún. KLADIVÍK, Baníctvo v banskoštiavnickej časti banskoštiavnicko-hodrušského rudného revíru v prvej polovici 20. storočia s dôrazom na vývoj banskej techniky, s. 316.

⁵⁷ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1044/1919 adm. a Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1293/1919 adm.

nutné prevádzkové hmoty (čím myslel najmä trhaviny).⁵⁸ ŠBR nariadil (Križko), aby ihneď nahlásilo množstvo a kvalitu uhlia a koksu pre prevádzku huty, resp. jej uvedenie do chodu.⁵⁹ Vo veci čo najrýchlejšieho obnovenia prevádzky vydal VI. komisariát 5. 4. 1919 obežník, ktorý poslal ŠBR. Obnovenie prevádzky považoval za dôležité pre chod hospodárstva, zníženie nezamestnanosti a odstránenie nenáležitej zamestnanosti (zrejme myslel neefektívne zamestnávanie).⁶⁰ Podľa vyjadrenia vládného komisára Križka zo 17. 5. 1919, ktorý vychádzal z pravidelne zasielaných týždenných správ ŠBR, sa vo väčšine závodov podriadených riaditeľstvu stále pravidelne nepracovalo.⁶¹

Opakovaná evakuácia a druhé oslobodzovanie Slovenska

V zložitom období začiatku konsolidácie pomerov zasiahli Slovensko udalosti súvisiace so vznikom a činnosťou Maďarskej republiky rád.⁶² Od konca januára až do apríla 1919 sa šarvátky a boje medzi maďarským a československým vojskom sústredili najmä okolo 2. demarkačnej čiary, koncom mája 1919 prevzali vojenskú iniciatívu maďarské bolševické jednotky. V kritickom období boli velením československého vojska poverení francúzski dôstojníci, ktorým sa postupne podarilo nepriaznivý stav na fronte zvrátiť. Pre vývoj na strednom Slovensku bolo dôležitým rozhodnutím menovanie skúseného legionárskeho veliteľa plk. Josefa Šnejdárka za veliteľa Lučeneckej skupiny (2. divízia západnej skupiny). Jeho 2. divízia západnej skupiny mala hlavnú zásluhu na zastavení postupu maďarskej armády a zabránení obsadenia stredného Slovenska.⁶³

⁵⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 211/1919.

Úradníctvo na jednotlivých závodoch malo pravidelne vykonávať kontroly a promptne vybavovať administratívne záležitosti, klásť dôraz na presnú evidenciu realizovaných prác (používať úkolové knihy podľa pľbramského vzoru). Pracovná doba všetkých administratívnych pracovníkov bola stanovená na 8 hodín denne (od 8:00 do 12:00 a od 14:00 do 18:00). Vo veci 8-hodinovej pracovnej doby vydal vládný komisár Lehotký 12. 4. 1919 samostatný obežník. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 211/1919.

⁵⁹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 1173/1919 adm.

⁶⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1260/1919 adm.

⁶¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 313/1919.

Týždenné správy obsahovali informácie o výrobe, zamestnancoch, zásobách (produktov a prevádzkových hmôt) a o stave zásobovania robotníctva. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 655/1919 adm.

Mesačné a mimoriadne správy boli predkladané aj Banskému kapitanátu v Banskej Bystrici.

⁶² Maďarská republika rád bola vyhlásená 21. 3. 1919.

⁶³ KAZANSKÝ, Integrácia územia stredného Slovenska do 1. ČSR (Vybrané aspekty konfliktu s Maďarskom v rokoch 1918-1919), s. 26-40.

Obsadenie Banskej Štiavnice, Hronskej Breznice a Zvolena československým vojskom v júni 1919, prinieslo zásadný význam v tom, že zastavilo ústup československých vojsk

V noci z 30. 5. na 31. 5. 1919, v súvislosti s pohybom maďarských vojsk a vyhrocovaním situácie, bola z dôvodu udržania bezpečnosti a poriadku zavedená v prevádzkach ŠBR nočná služba. Chod baní nebol prerušený, opatrenie malo trvať do upokojenia situácie.⁶⁴ To však nenastalo, situácia naopak eskalovala. Vtedajší riaditeľ ŠBR Ing. Szembratovics bol 3. 6. 1919 odvolaný zo svojej funkcie, čomu predchádzala jeho neprítomnosť, resp. odchod na neznáme miesto. Keďže Szembratovics nebol prítomný a nikoho nepoveril zastupovaním, Ing. Viliam Broul 2. 6. 1919 poveril prevzatím správy riaditeľstva Ing. Arpáda Bergfesta.⁶⁵ Bergfest okamžite vydal pre vedúcich závodov nariadenie, ktoré zakazovalo všetkým robotníkom a zamestnancom zasahovať do vojenských záležitostí.⁶⁶ Broul a Bergfest odovzdali závody ŠBR pod vojenskú správu (miestnemu vojenskému veliteľstvu), čím boli fakticky podriadené vojenskej moci ČSR. Bane mali byť od 3. 6. 1919 zatvorené, pokračovať malo len čerpanie vody na šachtách František a Emil.⁶⁷

Z dôvodu očakávaného príchodu vojsk maďarskej Červenej armády boli československí štátni úradníci, medzi nimi aj zamestnanci ŠBR, dvakrát evakuovaní. Evakuovať sa museli aj iní, medzi nimi aj učitelia gymnázia: *Ledva som stačil dobehnúť na nádražie, aby ma vlak nenechal. Vo vlaku našiel som riaditeľa Seitla s niekoľkými kolegami. ... Na belianskej zastávke som vystúpil a vrátil som sa pešo domov (ukryl šatstvo, cenné papiere, vysvedčenia). ... Nasledujúci deň, utorok ráno šiel som na Banskú Belú soberúc u Goldfussov svoju tašku. Vlakom dostal som sa do Štubnian-ských Teplíc skade pešo som šiel do Mošoviec. Tam som mal švagra lekár-nika a uňho som chcel dočkať vývin vecí. ... Pod dojomom priaznivých správ som sa vrátil z Mošoviec vo štvrtok do Banskej Štiavnice. Na Hronskej Brez-nici stretol som sa tiež do B. Štiavnice sa vracajúcimi Čechmi, Dr. Rojárom, hlavným bankým lekárom a Doležálkom, prednostom poštového úradu. Tí totiž tie isté priaznivé správy počuli v Žiline. Na Breznici nevedeli nám po-vedat' nič istého. Do Banskej Štiavnice vrátili sme sa poobedňajším vlakom*

a vznik obrannej línie na osi Nová Baňa, Banská Štiavnica, Krupina, Dobrá Niva, Lešť, Tisovec; pozdvihlo bojovú morálku československých vojakov a donútilo maďarské velenie upustiť od pôvodného cieľa (prerušenia košicko-bohumínskej železnice). Nasledovali ho úspechy československých vojsk v Leviciach, oslobodenie Tisovca a vytlačenie maďarských vojsk z Lučenca. Nová maďarská protiofenzíva mala za cieľ dobyť Bratislavu, čo sa však nepodarilo, rovnako zlyhali aj následné diplomatické snahy vlády Bélu Kuna o získanie území obsadených rumunskými vojskami (územie východne od rieky Tisy). Začiatkom augusta 1919 vláda Bélu Kuna a bolševický režim v Maďarsku padli. KAZANSKÝ, Integrácia územia stredného Slovenska do 1. ČSR (Vybrané aspekty konfliktu s Maďarskom v rokoch 1918-1919), s. 33-40.

⁶⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

⁶⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 352/1919.

⁶⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1.

⁶⁷ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1822/1919 adm.

o 3. hod.⁶⁸

Keď 3. 6. 1919 vládny komisár Lehotzký pricestoval do Banskej Štiavnice, v meste nenašiel žiadneho z československých banských úradníkov, keďže tí, na nariadenie vládneho komisára mesta, už 2. 6. 1919 Banskú Štiavnicu opustili. Po dohode s miestnym vojenským veliteľom dal Lehotzký povolať úradníctvo (ktoré sa nachádzalo v Žiline) späť. Aj podľa zápisnice zo 6. 6. 1919, spísanej na železničnej stanici v Hronskej Breznici, bola 4. a 5. 6. 1919 situácia v Banskej Štiavnici uspokojivá.⁶⁹ Riaditeľskú agendu dočasne prevzal od Bergfesta Ing. Adolf László, ktorý bol hodnostne najstarším úradníkom.⁷⁰

V noci z 5. na 6. 6. 1919 dostal Lehotzký informáciu o prítomnosti bolševického vojska vo Svätom Antone a južne od Piargu (dnes Štiavnické Bane). Úradníkov opäť vyzval, aby aj s rodinnými príslušníkmi prišli do budovy ŠBR, dvoch zamestnancov vyslal na železničnú stanicu (kde sa okrem ich batožiny nachádzala aj časť úradných spisov), aby batožinu naložili na vlak a dopravili do Hronskej Breznice. Správu o blížiacom sa vojsku potvrdil aj miestny vojenský veliteľ.⁷¹ Nasledujúce ráno vládla nervozita aj na železničnej stanici, keďže bolo otázne, či vlak do Banskej Štiavnice vôbec príde a následne odíde. Pri odchode zo stanice: *Každý cestujúci – samozrejme všetko exponovaní štátni úradníci – dostal jednu pušku a niekoľko nábojov do vrečka pre prípad napadnutia vlaku. Vo vozňoch sme sa rozdelili tak, aby každý ozbrojený mal výhľad buďto na jednu, alebo na druhú stranu. Na plošine prvého vozňa zaujal miesto kľáčiac na jednom kolene jediný vojak, ktorý sprevádzal náš vlak.*⁷² Išlo o posledný vlak smerujúci z Banskej Štiavnice do Hronskej Breznice. Českí a slovenskí exponovaní úradníci, s poslednými československými vojakmi miestnej posádky, opustili mesto v piatok 6. 6. 1919 okolo 10-tej hodiny predpoludním na nákladnom aute ŠBR. *V tom čase vníkol prvý maďarský vojak na námestie pred mestským domom cestou od piargskej brány. Dostal sa od tabakovej továrne Hlbokou cestou za Nový zámok a tak dolu po hradskej do mesta. O 10 ½ hod. prišli bez odporu druhí maďarskí vojaci v menších skupinách do mesta z Dolnej ulice. 6. júna o 11 hodine*

⁶⁸ RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 105.

⁶⁹ Spomedzi úradníkov ŠBR sa do Banskej Štiavnice vrátili Ing. Viliam Broul, Ing. Augustín Novotný, Ing. Eduard Smrčka, Dr. Jaroslav Rojar, Ing. Stanislav Valta, Ing. Vladimír Strakatý a Jan Luzum.

Po návrate Broul vrátil do pokladnice ŠBR peniaze (350 144 korún), ktoré so sebou zobrať pri prvom evakuovaní Štiavnice. Tiež Ing. Eduard Smrčka (vrátil do príručnej pokladnice huty 3 934 korún). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁷⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 352/1919.

⁷¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁷² RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 107-108.

Štátne banké riaditeľstvo v Banskej Štiavnici v období vzniku Československa

*predpoludním zaviala červená zástava popri maďarskej na balkóne mestského domu. Obecenstvo jasalo nad príchodom Maďarov, Maďarské trikolory zdobily domy hlavnej ulice, ktorá sa čoskoro naplnila vítajúcim obecnstvom.*⁷³

Z pokladne ŠBR vybral Ing. Lehotzký 350 000 korún. Výberom nemalo byť ohrozené vyplácanie bežných výdavkov, najmä výplat robotníkov, ktoré mali byť zaistené až do oslobodenia Banskej Štiavnice československým vojskom, čo malo prispieť k upokojeniu situácie. Plynulé vyplácanie výplat malo tiež zaistiť, aby neklesla dôvera robotníkov ku československému úradníctvu, a to mohlo po svojom návrate úspešnejšie konsolidovať pomery.⁷⁴ Po zlepšení situácie (so súhlasom Križka) povolal Lehotzký 10. 6. 1919 banskoštiavnické úradníctvo späť. Predbežne do Kremnice, aby sa v prípade obsadenia Banskej Štiavnice československým vojskom mohli úradníci okamžite vrátiť a prevziať vedenie ŠBR. Z Příbrami, cez Bratislavu, sa do Banskej Štiavnice vrátili 16., resp. 17. 6. 1919.⁷⁵

Banskú Štiavnicu obsadili jednotky maďarskej Červenej armády 6. 6. 1919. Správu mesta prevzalo trojčlenné direktórium, súdnictvo štvorčlenný revolučný súd. Funkciu riaditeľa ŠBR zastával Ing. Alexander Szembratovics, riadením závodov bola poverená banká kontrolná robotnícka rada.⁷⁶ Direktórium vyhlásilo diktatúru proletariátu, znárodnenie baní,

⁷³ RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 107-110.

⁷⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

Banskí úradníci išli peši do Banskej Belej, na železničnej stanici sa stretli s hontianskym županom Vendelínom Sahulčíkom a spolu pokračovali nákladným autom do Hronskej Breznice. Po správe, že maďarské vojsko obsadilo Krupinu, vládny komisár nariadil úradníkom ŠBR presun vlakom do Kremnice, no keďže mesto bolo preplnené utečencami, presun pokračoval až do Vrútok. Lehotzký ostal v Kremnici a so svojim zástupcom Broulom sa mal každý deň spojiť prostredníctvom kuriéra. Broul si mal ponechať 10 000 korún (na nepredvídané úradné výdavky), zvyšné peniaze a mince mal deponovať v žilinskom bernom úrade. Úradníci z Vrútok pokračovali ďalej, do Příbrami. V Kremnici zabezpečil Lehotzký 8. 6. 1919 evakuáciu mincovne a tamojšieho bankého úradu (cennosti nechal previesť do depozitu berného úradu v Žiline). Spolu s úradníctvom sa 8. 6. 1919 presunul do Turčianskeho Svätého Martina (dnes Martin). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁷⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁷⁶ Predsedom direktória bol Alexander Báthory (dielovedúci v dielni na obuv Erdőš a Gerő), členmi baník Pavel Trczka a Ludovít Gálffy (asistent na Vysokej škole baníckej a lesníckej). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 509/1919.

Ján Židek (mestský vodovodný majster) bol menovaný policajným kapitánom, členmi revolučného súdu boli Dr. Hugo Baláš (mestský právny zástupca), Dr. Alexander Mártoš (pravotár), Anton Kadlec (vedúci pozemkovej knihy) a František Melcer (typograf). Mestským veliteľom sa stal Ján Künsztler (prof. telocviku na ev. lýceu). Eduard Krompaszky (riaditeľ meštianky) bol menovaný politickým poverenikom Kunovej vlády, rovnako aj Ondrej Czeke ml. (syn bývalého riaditeľa tabakovej továrne). RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 110-111.

bankových inštitúcií a poisťovní, obchodov a zrušenie šľachtických titulov. Vydali jediné číslo denníka *Štiavnické červené noviny* (Selmeczbányai Vörös Ujság) a *ku všetkému robotníctvu (duševne a telesne pracujúcemu)* vydali „Ohlas“, v ktorom oznámili vznik robotníckej kontrolnej rady, vyzvali na zachovanie poriadku a disciplíny, na plnenie príkazov robotníckej rady a členom sociálnodemokratickému spolku pripomenuli, aby vstup do Červenej armády považovali za *povinnosť*. Poznávacím znakom členov Červenej armády z radov baníkov bola na rukáve umiestnená červená páska s nápisom *BÁNYÁSZ VÖRÖSGÁRDA*.⁷⁷ V sobotu 7. 6. 1919 prišli robotníci ŠBR z Hodruše a Vyhní pod vedením Heinricha Dvorzsáka a oslavovalo sa víťazstvo proletariátu. Dva dni hrala cigánska hudba (Pusztayho) na Námestí sv. Trojice, kde sa spievalo a tancovalo. *Toto oduševnenie pokleslo, keď 8. júna bolo plakátmi a bubnom ohlasované nariadenie, že všetci robotníci od 21 – 50 rokov majú sa hlásiť k odvodu do červenej gardy*.⁷⁸ Podľa nariadenia z 8. 6. 1919 sa robotníci od 21 do 50 rokov mali prihlásiť za účelom vojenskej evidencie. Pritom mohli vstúpiť aj do maďarskej Červenej armády (gardy). Z prihlásených baníkov bol vytvorený samostatný banícky prápor.⁷⁹

Revolučné orgány fungovali len krátko, už 10. 6. 1919 československé vojsko pod vedením plk. Josefa Šnejdárka mesto obsadilo.⁸⁰ V nasledujúcom zložitom období boli prívrženci a účastníci bojov na strane maďarskej Červenej armády vyšetrovaní, súdne stíhaní, uväznení, viacerým prepadol majetok v prospech štátu. Mešťanosta Imrich Altmann vydal 11. 6. 1919 vyhlášku o vyhlásení stanného práva na území mesta. Miesto župana po Gustávovi Lehotskom obsadil Vendelín Sahulčík, do mesta sa

Členmi banskej kontrolnej robotníckej rady štiavnických a hodrušských baní boli Ing. Arpád Bergfest (banský inžinier), Ján Auder (banský robotník), Jozef Búzik (podúradník), Pavel Trczka (banský robotník), Pavel Dobrovics (banský robotník), Ing. Arnošt Márton (hlavný banský inžinier), František Kopriva (banský robotník).

Do funkcie politického poverenika pri štiavnickom banskom prápore bol menovaný Jozef Bránszky (banský robotník) a za vedúceho hospodárskeho úradu tohto práporu Ing. Jozef Kaluzsa (učiteľ na baníckej škole). Zdravotníckym komisárom pri direktórii bol MUDr. Alexander Szegedy (banský lekár). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 509/1919.

⁷⁷ SCHILLEROVÁ, Banská Štiavnica v prvom roku československej štátnosti vo svetle archívnych dokumentov, s. 5.

⁷⁸ RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 110-111.

⁷⁹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 509/1919.

⁸⁰ Nový veliteľ 2. divízie Šnejdárka sa rozhodol pre nepredvídaný útok na Banskú Štiavnicu (vzdialenú od línie frontu). Operácia sa uskutočnila 10. 6. 1919 s použitím veľkého počtu vojakov a delostrelectva. Maďarská posádka sa nezmohla na odpor. Súčasne prebiehal demonštratívny útok na Zvolen s cieľom naviazať na seba nepriateľské sily. Zaujatie Banskej Štiavnice otvorilo cestu k útoku na Zvolen (13. 6. 1919), ktorému predchádzalo obsadenie Hronskej Breznice. KAZANSKÝ, Integrácia územia stredného Slovenska do 1. ČSR (Vybrané aspekty konfliktu s Maďarskom v rokoch 1918-1919), s. 35-36.

vrátil aj vládny komisár a župný poradca s plnou mocou župana Ivan Čičmanec. Viaceré osoby v meste a jeho predmestiach, aktívne na strane bolševického vojska, boli zaistené, niektorí odvezení do Terezína, kde bolo asi 4 000 politických väzňov (z Banskej Štiavnice 28 osôb). Pred pomstou zo strany českých vojakov sa Ján Židek (policajný kapitán) skrýval (6 týždňov a 3 dni) v mestskom kanáli pod kláštorom.⁸¹ Po obsadení mesta v ňom ostala trvalá vojenská posádka a pokračovala vojenská diktatúra. Administratívny výbor mesta viackrát žiadal o jej zrušenie, ale MPS vždy odpovedalo zamietavo. Od 1. 1. 1920 na rozkaz Ministerstva národnej obrany začala v Banskej Štiavnici pôsobiť aj vojenská polícia. Vojenská diktatúra v meste bola zrušená až v júni 1920.⁸²

Dôležitú úlohu v konsolidačnom procese regiónu opäť zastával župný poradca Ivan Čičmanec a jeho úrad. Budúcnosť ŠBR, najmä z hľadiska jeho personálneho a hospodárskeho vývoja zabezpečoval v spolupráci s vládny komisárom Lehotzkým (zakročovanie proti zdiskreditovaným osobám pri ich vyhostení z mesta).⁸³ Keď maďarská Červená armáda pod tlakom postupujúceho československého vojska v noci z 9. na 10. 6. 1919 opustila Banskú Štiavnicu, odišli s ňou aj viacerí exponenti z radov štátnych bankých zamestnancov – promaďarsky orientovaní bankí technici, úradníci a robotníci.⁸⁴ Viaceré osoby boli internované

⁸¹ RAKŠÁNY, Príspevky k slovenským kultúrno-politickým dejinám, s. 113.

⁸² SCHILLEROVÁ, Banská Štiavnica v prvom roku československej štátnosti vo svetle archívnych dokumentov, s. 6.

⁸³ Z mesta bolo v novembri 1919 vykázaných 79 osôb, ktoré sa svojou činnosťou previnili proti ČSR. Na zabavenie majetku osobám činným v Červenej armáde bolo podaných 38 návrhov. LICHNER, Banská Štiavnica : Svedectvo času, s. 55.

⁸⁴ Spomedzi úradníkov a podúradníkov podnik a mesto opustili, resp. boli prepustení zo služby: Ing. Alexander Szembratovics (bývalý banký riaditeľ), Ing. Arnošt Márton (bývalý závodný na šachte František), Ing. Július Abzinger (bývalý závodný na štólňi Finsterort v Hodruši), Ing. Alfréd Gutschmidt (pridelený inžinier na Finsterort štólňi v Hodruši), Ing. Jozef Kaluzsa (bývalý učiteľ na baníckej škole), Ing. Karol Krutkovszký (bývalý učiteľ na baníckej škole), MUDr. Alexander Szegedy (bývalý banký lekár v Štefultove), Ludovít Heltmann (bývalý účtovný úradník), Zoltán Matyuga (bývalý účtovný úradník), Štefan Keisz (bývalý účtovný úradník), Jozef Polányi (bývalý podúradník pri závode vo Vyhniach), Eugen Sommer (sluha pri bankom riaditeľstve), František Komenda (sluha pri bankom riaditeľstve). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 509/1919.

Do práce sa nevrátilo aj niekoľko bankých a hutných robotníkov a tiež štyria kočiši. Zamestnanci, keďže sa nehlásili v práci, mali byť prepustení a vymazaní zo zoznamu členov Bratskej pokladnice. V prípade kočišov sa malo počkať, keďže sa predpokladalo, že s koňmi a kočmi odišli na rozkaz. Pokiaľ by sa vrátili, mali byť vyšetrovaní a následne sa malo rozhodnúť o ich prípadnom ponechaní v zamestnaní. Dvaja kočiši zo závodu Finsterort v Hodruši sa vrátili 1. 7. 1919, po vyšetroaní závodná správa vydala stanovisko, že obaja len počúvli rozkazy, ktoré dostali, a nie sú vinní na odcudzení závodného majetku. Preto vedúci závodu Časlavský navrhol ich ponechanie v službe. Podobne boli ponechaní v práci aj ďalší dvaja kočiši. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 509/1919, č. 480/1919, Inv. č. 97, kartón 2, nečíslovaný spis, adm., Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2035/1919 adm. a č. 2345/1919 adm.

(kvôli zadržaniu, alebo vyšetrovaníu), čo znamenalo aj redukciu ich platu (po dobu vyšetrovania) na polovicu, tiež napr. obmedzenie vstupu do úradu.⁸⁵

Po „druhom oslobodení“ procesy konsolidácie regiónu, mesta a hospodárstva, a v rámci neho aj podniku ŠBR, prakticky začali odznova. Okrem obnovenia prevádzky závodov ŠBR bolo potrebné riešiť aj ich personálne zabezpečenie (ochromené odchodom/prepustením technického úradníctva zo štátnej služby). Opätovné spustenie prevádzky malo priamy vplyv aj na zamestnanosť, a tým na sociálne postavenie obyvateľov, najmä robotníkov. Bezprostredne po obnovení úradovania boli zisťované škody, ktoré podnik utrpel počas vpádu maďarských vojsk.

Práca v baniach počas „revolučných dní“ stagnovala. Robotníci (pod vplyvom propagandy) predkladali svoje požiadavky, 6. 6., 7. 6. a 10. – 14. 6. 1919 bránil normálnemu chodu závodov všeobecný chaos, niektoré dni boli sviatky (8. a 9. 6. Turíce, 15. 6. Najsvätejšia Trojica a 19. 6. Božie telo). Po obsadení mesta československým vojskom 10. 6. 1919, situáciu komplikoval zákaz vstupu (z dôvodu zabránenia špionáže) do mesta pre robotníkov z okolitých obcí. Lepšia situácia bola v izolovanej Hodruši a vo Vyhniach, kde sa až na deň-dva normálne pracovalo. Od 16., resp. 17. 6., keď miestne vojenské veliteľstvo vystavilo legitimácie a umožnilo dochádzku do práce aj robotníkom zo susedných obcí, bolo možné zaviesť normálny režim aj v Banskej Štiavnici.⁸⁶

Už 15. 6. 1919 vydal vtedajší banský riaditeľ László výzvu pre zamestnancov závodov ŠBR (úradníkov, podúradníkov aj robotníkov), aby sa bezodkladne vrátili do práce.⁸⁷ Po ich návrate, 16., resp. 17. 6. 1919, bolo úradovanie ŠBR obnovené. Zástupca VI. komisariátu Aurel Lehotzký prevzal banskoštiavnické ŠBR 17. 6. 1919.⁸⁸ Ešte v ten deň vydal nariadenie, ktoré zrušilo platnosť rozhodnutí vydaných počas obsadenia mesta a ŠBR maďarským vojskom a obnovilo platnosť smernice, podľa ktorej boli pre ŠBR platné len nariadenia podpísané ním, resp. jeho zástupcom.⁸⁹ Vedúcim úradov a závodov prikázal vyhotoviť zoznamy s podpismi robotníkov, ktorí ostali v práci, resp. ktorí zamestnanie opustili. Zároveň mali vedúci podať správu o závažných udalostiach počas bolševického obsadenia.⁹⁰ O štyri dni neskôr prikázal vo všetkých záznamoch

⁸⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁸⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

⁸⁷ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1, spis č. 447/1919 adm.

⁸⁸ Banskoštiavnický skupinový veliteľ (Šidlík) vystavil 15. 6. 1919 Ing. Ladislavovi Časlavskému plnú moc na vedenie technických záležitostí na závodoch ŠBR. Plná moc mala platnosť dovtedy, kým ŠBR neprevezme právoplatný zástupca VI. komisariátu. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 374/1919.

⁸⁹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 367/1919.

⁹⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1887/1919 adm.

riaditeľstva a účtovníctva anulovať všetky zmeny nariadené po 2. 6. 1919 (robotníckou kontrolnou radou, boľševickým direktóriom, alebo bývalým riaditeľom Szembratovicsom).⁹¹

Vládny komisár Lehotzký v komunikácii s vedúcimi jednotlivých odborov a závodov začal okamžite vyšetrovanie udalostí počas boľševického obsadenia a osôb (zamestnancov ŠBR), ktoré sa v rámci neho angažovali. Najmä otázku prístupu jednotlivcov (napr. ich účasť v Červenej armáde). Vedúci závodov mali referovať aj o spôsobených škodách. Pri vydávaní rozhodnutí k jednotlivým osobám venoval pozornosť dôsledkom nimi prijatých rozhodnutí, ich (protištátnej) politickej činnosti a (neoprávnenému) nakladaniu s finančnými prostriedkami a majetkom československého štátu. Následne vydával rozhodnutia o vyšetrovaných a internovaných osobách, už koncom mesiaca boli viacerí (vtedy už bývalí zamestnanci) prepustení zo štátnej služby (k 30. 6. 1919).⁹²

⁹¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 388/1919.

⁹² Alexander Szembratovics bol obvinený z neoprávneného vyplácania odmien niektorým úradníkom a z toho, že pri odchode z Banskej Štiavnice zobral dva štátne kone a koč. Lehotzký žiadal zaistiť jeho majetok nachádzajúci sa na území ČSR. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 373/1919.

Szembratovicsa rozhodnutím z 24. 6. 1919 [z dôvodu opustenia úradu a protištátnej činnosti] prepustil zo štátnej služby, zastavil mu vyplácanie platu, služobný byt mal do 4 týždňov vyprázdniť. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1957/1919 adm.

Ľudovít Heltmann, Zoltán Matyuga a Štefan Keisz odmietli zložiť služobnú prísahu a neskôr odišli s boľševickým vojskom, čo bolo chápané tak, že opustili svoje úradnícke miesta, a teda stratili nárok na vyplácanie platu a na služobný byt. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 445/1919.

Rovnaký bol postih Karola Krutkovszkého a Arnošta Mártona, ktorí tiež odmietli zložiť služobnú prísahu, vyjadrili sa, že chcú slúžiť maďarskému štátu a odišli s boľševickým vojskom. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 444/1919 a č. 446/1919.

Krutkovszký bol prepustený rozhodnutím vládneho komisára pri ŠBR zo dňa 24. 6. 1919. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1958/1919 adm.

Vo veci zabavenia majetku Ing. Jozefa Kaluzsu sa Lehotzký obrátil na župného poradcu a vládneho komisára mesta Čičmanca. Kaluzsa bol počas boľševického vpádu hospodárskym šéfom boľševického práporu, neoprávnenne prevzal z banskej pokladnice väčší obnos peňazí, tiež nezložil požadovaný služobný sľub. Rovnaká požiadavka sa týkala MUDr. Alexandra Szegedyho, aktívneho počas boľševického vpádu vo funkcii zdravotného komisára. Szegedy nikomu neodovzdal svoj úrad a odišiel s ustupujúcim vojskom. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 411/1919 a č. 386/1919.

Vyšetrovaný bol aj Jozef Bránszky, bývalý politický povereník pri štiavnickom banskom prápore a dôstojník Červenej armády. Lehotzký žiadal jeho internovanie a postavenie pred vojenský súd. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 391/1919 a č. 441/1919.

Bránszky bol 30. 6. 1919 prepustený zo štátnej služby. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2032/1919 adm.

Alfréd Gutschmidt podľa hodnotenia Jindřicha Šubrtu, zaslaného Lehotzkému, považoval: *...vpád boľševického vojska na územie Slovenska za definitívne víťazstvo Maďarov.*

Gutschmidt spolu s Júliusom Abzingerom 7. 6. 1919 odcestovali zo závodu Finsterort (v

Celý proces sa uskutočnil vo veľmi krátkom čase, v priebehu niekoľkých dní. Zamestnanci boli vyšetrovaní a bolo rozhodované o ich zotrvaní v zamestnaneckom vzťahu. Účasť v Červenej armáde, angažovanie sa proti ČSR, pretrvávajúci protištátny postoj – najčastejšie vyjadrený odmietnutím zloženia služobnej prísahy, boli dôvodom ich prepustenia. Pri vyšetrovaní vysvetľovali svoje pohnútky k spolupráci s bolševickou robotníckou radou, resp. jej direktóriom. Výsledky vyšetrovania vedúcich závodov boli zasielané vládnemu komisárovi Lehotzkému.⁹³ Zamestnanci ŠBR v Banskej Štiavnici, jeho závodov v Banskej Štiavnici, v Hodruši a vo Vyhniciach (úradníci, podúradníci, sluhovia) boli v júli 1919 opätovne vyzvaní, aby zložili služobnú prísahu. Oslobodení boli tí, ktorí mali ísť v blízkej dobe do penzie. Z podkladov – jednotlivých zápisníc – vznikol *Menoslov pod štátno riaditeľstvo patriacich poduradnikov, hajduchov a kancelárskich sluhov, ktorí ku složeniu prysahi vysvani budu*.⁹⁴ Informácia o počte zápisníc s priloženým zoznamom mien,

Hodruši) aj so svojimi rodinami do Banskej Štiavnice. Zobrali so sebou dva páry koní s kočiarmi a prinútili kočišov Jozefa Oslanca a Jána Nováka aby šli s nimi. V nedeľu 8. 6. 1919 boli kočiši na rozkaz Abzingera zavolaní do Štiavnice, aby Abzinger a Gutschmidta s rodinami odviezli späť do Hodruše. V Štiavnici boli zadržaní a využití bolševickým vojskom. V utorok 10. 6. po príchode československého vojska odišli smerom na Svätý Anton aj s Gutschmidtom a Abzingerom a ich rodinami, odviezli ich až do Vacova, odkiaľ boli poslaní aj s povozmi späť domov. V Šahách ich zastavilo zo Štiavnice utekajúce bolševické direktorium (Trczka, Báthori, Gálffy, Czeke) a prikázali im službu – vykonávať cesty na Nemce, Levice a susedné obce a naspäť do Šiah. Od Báthoryho prijali každý 1 000 korún a prepustení sa vrátili domov. Obaja kočiši sa 1. 7. 1919 vrátili späť do Hodruše, ale bez koní a kočiarov. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 460/1919, č. 431/1919, č. 499/1919 a Inv. č. 97, kartón č. 2, nečíslovaný spis, adm.

Prehreškom dozorcú Jozefa Polányiho – podúradníka vo vyhnianskom závode, bolo jeho menovanie za veliteľa vyhnianskej Červenej armády. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 464/1919.

Polányi bol na Červenej studni zadržaný československým vojskom, 30. 6. 1919 Lehotzký rozhodol o jeho prepustení zo štátnej služby. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2031/1919 adm.

⁹³ Priamo na Lehotzkého sa 30. 6. 1919 obrátil listom kancelársky správca Viliam Boršai. V liste uviedol, že 8. 6. 1919 bol bolševickou robotníckou radou, na rozkaz direktória, úradne vyslaný do Budapešti, aby prevzal peniaze pre banských robotníkov a zamestnancov. Podozrenie z činnosti proti ČSR sa Boršai snažil vyvrátiť tvrdením, že bol vyslaný na základe úradného výnosu a tvrdením o svojom priateľskom vzťahu k ČSR. Žiadal, aby vec jeho vyslania nebola považovaná za priestupok, čím by bol zbavený podozrenia z protištátnej činnosti. Zároveň vyjadril záujem o návrat späť do štátnej služby. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 487/1919.

Vo veci Pavla Trczku – haviara z Alžbeta štólne, ktorý bol členom trojčlenného direktória, rozhodol Lehotzký 22. 6. 1919, stanovisko adresoval ŠBR, a to 25. 6. 1919 informovalo banskoštiavnický štátny bankový úrad. Trczka bol pozbavený služby – prepustený. Jeho čin bol klasifikovaný ako vlastizrada. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1, spis č. 348/1919 adm.

⁹⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1861, kartón 240, nečíslovaný spis. Tiež: Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2135/1919 adm. a č. 2219/1919 adm.

služobným zaradením a dátumom zloženia prísahy bola zaslaná nadriadenému VI. komisariátu v Bratislave.

Otázka bývalých maďarských úradníkov, presnejšie ich ponechania v štátnej službe alebo prepustenia z nej, bola predmetom konzultačnej porady ŠBR konanej 6. 7. 1919, na ktorej sa zúčastnili vedúci odborov a zástupcovia VI. komisariátu v Bratislave. Viacerí z úradníkov odmietli zložiť predpísanú prísahu vernosti, čo však v niektorých prípadoch bolo aj rozhodnutím pod tlakom iných úradníkov. Úradníci boli na porade „riešení individuálne“, účastníci porady diskutovali a následne hlasovali o ich ponechaní v štátnej službe, resp. prepustení. Ponechaní v službe mali povinnosť čím skôr, najneskôr však do jedného roka, slovom a písmom komunikovať v slovenskom jazyku.⁹⁵ Základnou podmienkou (pre tých čo ostali) bolo naďalej zloženie prísahy. Garantovanie lojality sa stalo nástrojom k personálnej, a tým aj k hospodárskej stabilizácii podniku. Na porade sa prerokovávala aj otázka ďalších osôb aktívnych počas bolševického režimu. Bolo rozhodnuté, že robotníctvom zvolená banská kontrolná robotnícka rada, resp. jej členovia, nebudú trestaní, keďže ich funkcie vznikli pod tlakom okolností a aj oni ich prijali pod tlakom. Prepustení mali byť tí, ktorí sa do Červenej armády prihlásili dobrovoľne, alebo s jej oddielmi dobrovoľne odišli. Na základe uznesenia

⁹⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 533/1919.

Hodnotení boli napríklad Jindřich Nagy (pokladničný úradník), vyslaný pre peniaze do Budapešti, hlavný banký lekár Dr. Anton Soós (keďže sa politicky neexponoval, mal byť ponechaný dočasne v službe s podmienkou, že zloží služobnú prísahu). Ku zloženiu prísahy mali byť vyzvaní manipulační úradníci Jozef Andrászi, Artúr Országh, Michal Richter, Josef Andreidesz, taktiež Ing. Imrich Balázsy (správca Baníckej školy) a účtovní kontrolóri Ernest Kostend, Ignác Szántó, Róbert Marcz a Štefan Pokorný (za ich ponechanie v službe sa vyslovila väčšina zúčastnených). Služobnú prísahu mali zložiť aj banký radca Ing. Michal Makó a pokladník Vojtech Stahl.

Zo štátnej služby mal byť prepustený manipulačný úradník Karol Tihányi (z dôvodu údajného prechovávanía dvoch bolševikov a za podporu maďarského režimu). Jednohlasným rozhodnutím boli navrhnutí na prepustenie banký radca Ing. Filip Szenes (za to, že počas bolševického režimu nútil robotníkov vstúpiť do maďarskej Červenej armády), Ing. Josef Szegő, správca riaditeľskej kancelárie Ján Nikl, hlavný účtovný radca František Millanovich a účtovní úradníci Josef Mártonffy a Aladár Kuntz (za to, že odmietli zložiť služobnú prísahu a agitovali proti nej). Podúradník Štefan Donoval sa podľa Ing. Broula pred robotníkmi vyjadril, že „...nebude Čecháčka poslúchať“. Robotníkom sa tiež vyhrážal príchodom Maďarov. Aj Donoval bol jednohlasne navrhnutý na prepustenie.

Menej jednoznačná bola pozícia Ing. Arpáda Bergfesta, keďže jeden zo zúčastnených vyjadril pochybnosti o jeho osobe. Záležitost' mal vyšetriť zástupca riaditeľa Ing. Josef Kocna. Ak by sa proti Bergfestovi nič závažné nezistilo, mal byť po zložení služobnej prísahy ponechaný v službe (za jeho ponechanie hlasovalo 12 a proti 3 účastníci porady). Komplikovanejšie sa rodilo aj rozhodnutie o Ing. Heinrichovi Dvorzásokovi. Dvorzák nezložil prísahu a podnecoval k tomu aj ostatné úradníctvo. Existovalo (keďže oprávnené) podozrenie na jeho nelojálny prístup, kontakty s bývalým riaditeľom Szembratovicom a pod. Za jeho prepustenie sa vyslovilo až 12 prítomných (z 15). Počítalo sa teda s tým, že bude prepustený. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 533/1919.

z konzultačnej porady vydalo ŠBR 8. 7. 1919 oznámenie, podľa ktorého deväť osôb zbavilo ďalšej služby a nariadilo im od 1. 8. 1919 zastavenie vyplácania platu.⁹⁶ Bol medzi nimi aj Ing. Heinrich Dvorzsák. Jeho odchod požadovala väčšina prítomných na spomínanej porade.⁹⁷

Až na základe amnestie prezidenta ČSR pre politických previnilcov z roku 1920 bola otázka úradníkov, technikov a baníkov, ktorí sa angažovali za maďarskú stranu, vyriešená a tieto osoby boli prijaté späť do zamestnania. Týkalo sa to i tých osôb, ktoré odišli s Červenou armádou a dodatočne sa do Banskej Štiavnice vrátili.

Migrácia úradníkov z Čiech pokračovala, v druhej časti roka 1919 však mala skôr opačný smer,⁹⁸ rady zamestnancov – technického úradníctva ŠBR – v tomto období rozšírili pridelení (navrátení do ČSR) úradníci

⁹⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1828, kartón 229, nečíslovaný spis.

⁹⁷ V júli 1919 Ing. Heinrich Dvorzsák podal žiadosť o umožnenie zloženia služobnej prisahy. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2392/1919 adm.

V decembri sa ŠBR obrátilo na VI. komisariát v Bratislave s návrhom aby bol naspäť prijatý do štátnej služby a pridelený ako závodný do Vyhní. Vychádzajúc z výpovedí viacerých osôb, ŠBR dôvodilo, že u Dvorzsáka nebolo v politickom smere zistené nič závažné a vo svojom odbore je zdatným. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 8, spis č. 5395/1919 adm.

V januári 1920 bol pridelený na miesto závodného na Schöpferštólňi v Hodruši. Vystriedal Ing. Jindřicha Šubrtu, preloženého do Vyhní na miesto závodného na Staroantonskej štólňi. Tamojší dočasný závodný Ing. Vincenc Petrůň mal byť premiestnený späť na meračský úrad na Piargu (dnes Štiavnické Bane) alebo na iné miesto v technickej správe. Zástupcovia Zväzu baníkov v Hodruši (na Schöpferštólňi) v liste zaslanom ŠBR na jeho príchod reagovali s obavami. Na vedenie ŠBR sa obrátili s otázkou, či je možné toto rozhodnutie zmeniť, keďže Dvorzsáka poznali tak, že: ...je to jeden maďar vo slovenskom kabáte oblečený a keď si naňho spomneme vzbúri sa v nás šetko.... Navrhovali, nech: ...taký pán keď kse verným bit nášmu štátu, nak je verným, ale nie na Slovenskom území ale na Sliezsku alebo na Morave. Tam nech sa dokáže, že či jeho účinkovania zodpovedá do rámcu našej poctivej Č. Sl. Republiky. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1828, kartón 229, nečíslovaný spis, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

Aj prepustení Štefan Donoval a Július Grausz boli prijatí späť do služby. V auguste 1920, v súvislosti s menovaním podúradníkov úradníkmi, sa rozhodovalo aj o ich menovaní. ŠBR v ich prípade navrhovalo, aby neboli menovaní úradníkmi skôr ako po uplynutí 2 rokov od opätovného prijatia do služby (ak sa v tejto dobe preukáže ich spoľahlivosť). Rovnaký postup mal byť aj u podúradníka Štefana Bránszkeho. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

⁹⁸ V júli nastúpili do prevádzok ŠBR napríklad Ing. Vincenc Petrůň a Ing. Alois Květina. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2340/1919 adm. a č. 2341/1919 adm. Žiadosť o preloženie späť do Čiech, prípadne o uvoľnenie zo služby si podali viacerí úradníci a podúradníci (napríklad Rudolf Gahler, Josef Gröger, Karel Bryndáč, Ladislav Čáslavský, Josef Duha, Hynek Švehla). ŠBR, resp. bratislavský VI. komisariát im vyhovel. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 6, spis č. 3905/1919 adm., Inv. č. 97, kartón 7, spis č. 4351/1919 adm., č. 4310/1919 adm., č. 4567/1919 adm., č. 4737/1919 adm., Inv. č. 97, kartón 8, spis č. 5327/1919 adm.

a podúradníci z Bosny.⁹⁹

Obsadenie Banskej Štiavnice a regiónu malo svoje politické dôsledky, vojenský význam a aj hospodárske dimenzie. I keď bolo len krátkou epizódou, nasledujúca personálna kríza bola jej dôležitým dôsledkom. Odchodom niektorých úradníkov ostali viaceré riadiace pozície v podniku bez vedúcich pracovníkov. Preto bolo potrebné reorganizovať personálnu štruktúru. Jej podobu predložil ŠBR vládny komisár Lehotzký 20. 6. 1919.¹⁰⁰ Od 1. 7. 1919 bol československými orgánmi menovaný za prednostu bankého riaditeľstva Ing. Josef Kocna. Nahradil dočasného správcu riaditeľstva Ing. Adolfa Lászlóa – reprezentanta bývalého vedenia. Zmenu odobril vládny komisár Križko.¹⁰¹

Súčasťou správy o udalostiach v závodoch/úradoch počas bolševického režimu, ktorú malo ŠBR predložiť VKB boli aj informácie o vzniknutých škodách.¹⁰² Vyplýva z nich, že závody ŠBR (v Banskej Štiavnici, Hodruši a Vyhniach) nezasiahli rozsiahlejšie škody, ktoré by obmedzili ich prevádzku. Komplikáciou bolo najmä zabavenie niekoľkých párov

⁹⁹ Dekrétom z 29. 7. 1919 boli menovaní a pridelení k ŠBR Ing. Otakar Škrábek, Josef Stejskal, Jindřich Potočka, Leopold Mrhač, Valentin Schmidke a Josef Kovanda. Menovaní sa mali presťahovať, ŠBR pre nich malo zabezpečiť služobné byty. Podľa návrhu vládneho komisára Lodla z bratislavského VI. komisariátu, mali byť v prípade nutnosti vyzvaní podúradníci, ktorí už majú odsluženú roky a bývajú v závodnom byte a sú „postrádateľní“, aby požiadali o výslužbu, čím by uvoľnili byty pre bosnianských podúradníkov. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 5, spis č. 2616/1919 adm.

¹⁰⁰ Miesto riaditeľa ŠBR bolo neobsadené, jeho agendu bol poverený Ing. Adolf László. Aj miesto bankého prednostu úradu ostalo neobsadené, jeho agendu dočasne prevzal Ing. Augustín Novotný. Miesto hutného prednostu úradu ostalo tiež neobsadené, agendu dočasne prevzal Ing. Eduard Smrčka. Obsadené nebolo ani miesto inšpektora úpravníctva – prevzatím agendy bol poverený Ing. Viliam Broul. Broul bol aj prednostom strojového a stavebného úradu (k úradu bol pridelený aj Ing. Milan Šefranka). Rovnako miesto prednostu bankomeračského úradu ostalo neobsadené – touto agendou bol poverený Ing. Vladimír Strakatý. Prednostom skúšobného úradu bol Ing. Adolf László.

Pri banskoštiavnickom bankom úrade miesto prednostu bankého úradu nebolo obsadené, jeho agendu prevzal Ing. Michal Makó. Vo funkcii závodného na šachte Alžbeta bol Ing. Michal Makó, závodným pri úpravniach bol Ing. Jindřich Dvorzsák.

Ani funkcia prednostu hutného úradu v Banskej Štiavnici nebola obsadená, vykonával ju Ing. Eduard Smrčka. Ten bol zároveň prvým závodným huty (jeho agendu vykonával Ing. Georg Starna), druhým závodným bol Ing. Jozef Szegő.

Prednostom hodrušského bankého úradu bol Ing. Jindřich Dvorzsák (jeho agendu dočasne vykonával Ing. Jindřich Šubrt). Závodným na Schöpfer štólne bol Ing. Jindřich Šubrt a na Finsterort štólne Ing. Ladislav Čáslavský. Vedúcim vyhnianskeho závodu (Staroantonskej štólne) bol Ing. Filip Szenes. Reorganizácia sa dotkla riadiacich pracovníkov, ostatní úradníci väčšinou ostali na svojich predchádzajúcich pozíciách. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1896/1919 adm.

¹⁰¹ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1828, kartón 229, nečíslovaný spis, Inv. č. 97, kartón 4, spis č. 2043/1919 adm.

¹⁰² MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 1, spis č. 379/1919 adm.

koní, vozov a dvoch áut vojskom (maďarským aj československým).¹⁰³ S požiadavkou na vrátenie rekvirovaných koní sa vládny komisár opakovane obrátil na miestne vojenské veliteľstvo. Bolševickým a československým vojskom boli závozom ŠBR (v Banskej Štiavnici, Hodruši a vo Vyhniach) odobraté údajne všetky kone, k 22. 6. 1919 boli vrátené len dva páry. Aj pri nich sa vládny komisár obával, že by mohli byť opäť zabavené, čo by bolo pre podnik komplikáciou, najmä pri dodávkach hmôt.¹⁰⁴

Podnik utrpel výberom finančných prostriedkov z pokladne ŠBR. Vojtech Stáhl (hlavný pokladník) počas vyšetrovania 16. 6. 1919 uviedol, že maďarské direktórium žiadalo (a aj dostalo) pre hospodársky úrad baníckej Červenej armády 400 000 korún (kolkovaných československými kolkami).¹⁰⁵ Ďalší finančný obnos prevzal 10. 6. 1919 na základe poverenia maďarskej revolučnej vládnej správy Vojtech Litassy. Išlo o sumu 271 520 (kolkovaných) korún. Zásoby papierových peňazí s československými kolkami mali byť vymenené za nekkované peniaze, tie s kolkom sa nemali používať. Vojtech Stáhl (poverený hlavný pokladník) pri

¹⁰³ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 506/1919.

Škoda na šachte František nebola žiadna, fungovalo čerpanie vody aj osvetlenie. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 404/1919.

Priame škody na majetku neboli ani na závode šachta Alžbeta, závod však prišiel o 3 páry koní, 4 vozy a jeden koč. Tiež mal nedostatok elektrického prúdu (ktorý potreboval najmä na čerpanie vody zo šachty Emil). MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 420/1919.

Vo výkaze z konca augusta vedenie závodu Finsterort uvádza výdavky (za kočiare/vozy, kone, náklady za vymeškané smeny a evakuačné výdavky) spolu vo výške 55 000 Kč. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 2, spis č. 656/1919 adm.

Správa Štátneho stupového závodu a továrne na drôtené laná hlásila, že z 12 párov koní rekvirovali 11 párov (10 párov č.-s. vojsko a 1 pár bol úradne vyslaný 10. 6. do Šiah a nevrátil sa), zvyšný 1 pár je každý deň využívaný posádkovým veliteľstvom. Bez potahu nebolo možné stupy prevádzkovať (nedala sa vozit' ruda). Stupy boli mimo prevádzky aj pre nedostatok elektrického prúdu. Parná píla tiež nepracovala (nemala uhlie), robotníci (stolári a tesári) robili len ručné práce. Továrň na drôtené laná bola z dôvodu nedostatku materiálu tiež mimo prevádzky. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1887/1919 adm.

¹⁰⁴ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 413/1919.

O vysokej cene (a potrebe) koňa a povozu svedčí aj rozhodnutie vládneho komisára pri ŠBR zo 6. 7. 1919 (odvolávajúce sa na konzultačnú poradu z 29. 6. 1919), ktorým povolil 50 korunovú odmenu pre každého kočiša, ktorý dovedol, resp. ochránil koňa od bolševického vojska. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 512/1919.

¹⁰⁵ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 409/1919.

Ondrej Czeke ml. a Ľudovít Gálffy vystavili kvitanciu s ich podpismi, pečiatkou sociálnodemokratickej strany a podpismi Leopolda Wintersteina (komandanta, veliteľ'a práporu), Jozefa Kaluzsu (vedúceho hospodárskeho úradu), ktorý peniaze prevzal, a Jozefa Bránszkeho (politického povereníka). Peniaze poukázal banský riaditeľ Alexander Szembratovics. Zúčtovali sa v denníku 8. 6. 1919 ako pôžička. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 409/1919.

výšetrovaní uviedol, že peniaze údajne prešli do majetku drevárskej firmy Guttman a jej majiteľ ich odovzdal miestnemu československému vojenskému veliteľstvu, ktoré ich poslalo veliteľstvu do Kremnice. Obnos 271 520 korún sa mal vrátiť pokladni ŠBR.¹⁰⁶

Podnik mal značné finančné problémy, keďže 19. 6. 1919 oznámil VI. komisariátu, že v júli 1919 bude potrebovať dotáciu 1 700 000 Kč na výplaty úradníkov, podúradníkov a robotníkov a na nákup materiálov potrebných na udržanie prevádzky.¹⁰⁷ Vládny komisár Križko 20. 6. 1919 vyzval Aurela Lehotzkého, aby boli všetky banké závody uvedené do chodu, výnimkou boli úpravne, ktoré pre nedostatok hnacej sily ostávali mimo prevádzky.¹⁰⁸ Lehotzký túto požiadavku adresoval ŠBR.¹⁰⁹ Problémy spôsobil nedostatok financií, ale aj nepravidelné, resp. nedostatočné zásobovanie prevádzkovými surovinami, predovšetkým uhlím, na čo opakovane upozorňoval MVP. Koncom decembra 1919 ŠBR informovalo VI. komisariát, že prekážky ohrozujúce prevádzku tamojších závodov sa množia: *Živoříme při nedostatečných přidělech uhlí a nafty, takže se obáváme nejhoršího, nebude li včas a pravidelně dostatečné množství těchto surovin k nám dirigováno.* Riaditeľstvo sa sťažovalo aj na „kalamitu s karbidom“ – nemožnosť získať ho. Podnik uvádzal, že má zásobu karbidu asi do 20. 1. 1920 a žiadal o dodanie aspoň jedného vagónu tejto suroviny.¹¹⁰ V januári 1920 navrhol vládny komisár Lehotzký riaditeľovi ŠBR Kocnovi kroky, ktoré by viedli k rýchlemu zlepšeniu podnikových pomerov. Jedným z nich bolo efektívne využívanie pracovných síl, čo malo v praxi znamenať otváranie nových rudných ložísk. Druhým dôležitým opatrením mala byť maximálna úspora prevádzkových nákladov. Dôraz sa mal klásť aj na personálnu politiku – závod mal zamestnávať len toľko ľudí, koľko potreboval: *...tak aby byl každý bez rozdílu, jak se říká, na svém místě a při činu...* Riaditeľstvo malo na základe revízie upraviť stav zamestnancov (robotníkov, úradníkov, podúradníkov a sluhov) a osoby, čo spĺňali podmienky mali byť vyzvané, aby požiadali o penzionovanie, resp. preloženie do výslužby. Celý proces sa mal realizovať s prihliadnutím na potreby závodu, teda nie živelne. V tejto situácii sa, samozrejme, nepočítalo s prijímaním nových zamestnancov.¹¹¹

¹⁰⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 382/1919.

MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1895/1919 adm.

¹⁰⁸ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 385/1919.

MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1917/1919 adm.

¹¹⁰ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 8, spis č. 5482/1919 adm.

¹¹¹ Výnimkou boli úplné siroty po zomretých robotníkoch, siroty po robotníkoch, ktorí utrpeli smrteľný úraz, alebo ťažký úraz s následkom trvalej práceneschopnosti. Avšak tiež len ak ešte nedosiahli vek 17 rokov, resp. sa do tohto veku prihlásia o prácu. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

Snaha o redukciu počtu zamestnancov mala priniesť konsolidáciu pomerov. Podniku, ale aj jeho robotníctva. Tak, aby: *...při náležitém stavu zbylého dělnictva mohl výdělek téhož býti přiměřeně upraven tak, aby mu dána byla možnost přiměřené existence i v nynějších abnormálních dobách.*¹¹²

Proces kreovania funkčného, a zároveň spoľahlivého úradníckeho aparátu, ako aj jeho preverovania, pokračoval aj v nasledujúcich rokoch (1920 a 1921). V roku 1920 požadoval vládny komisár Lodl (z VKB) od ŠBR zoznam štátnych zamestnancov (robotníkov, podúradníkov a úradníkov), ktorí nie sú česko-slovenskými štátnymi občanmi. V správe malo byť uvedené, aký majú prístup k práci a k ČSR. Zároveň mala byť sledovaná činnosť všetkých cudzích štátnych príslušníkov.¹¹³ Report s posudkom o správaní a štátnej službe bol zaslaný VI. komisariátu pre štátne banké a hutnícke závody na Slovensku.¹¹⁴

Záver

Rok 1918 bol medzníkom z hľadiska vzniku ČSR a jeho medzinárodného uznania, nasledujúci rok 1919 mal mimoriadny význam z pohľadu praktického formovania verejnej a štátnej správy a zabezpečenia fungovania štátu, čo vyžadovalo úsilie o celkovú stabilizáciu pomerov, najmä však konsolidáciu hospodárstva a spoločnosti. Geopolitické zmeny v roku 1918 svojim rozsahom zasiahli celú spoločnosť aj mesto Banská Štiavnica, ako centrum banskoštiavnického hospodárskeho regiónu. Na príklade tamojšieho Štátneho banského riaditeľstva sme ilustrovali zložitý proces riadenia a fungovania podnikov/hospodárstva v rokoch 1918 a 1919. Predovšetkým sme sledovali otázku personálnej a výrobnnej kontinuity, či diskontinuity a jej vývoj v rôznych oblastiach. Získali sme poznanie, akým spôsobom sa politické zmeny prejavili vo fungovaní konkrétneho podniku a regiónu, aké boli nástroje použité pri ich zavá-

¹¹² MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

¹¹³ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

¹¹⁴ Tak tomu bolo napríklad pri osobe Ing. Arpáda Bergfesta, ktorého správanie v auguste 1920 riaditeľ ŠBR Ing. Josef Kocna hodnotil ako bezchybné. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1829, kartón 229, nečíslovaný spis.

V prípade účtovných revidentov Jindřicha Nagya a Adama Mohu oznámilo v decembri 1921 ŠBR, že Nagy je schopný zastávať miesto vedúceho úradníka, momentálne je pokladníkom pri hlavnej pokladni s veľmi dobrým výsledkom, priznáva sa k slovenskej národnosti, dobre ovláda slovom a písomom slovenský jazyk, politicky sa správa výborne, v práci je usilovný a vytrvalý, v službe aj mimo nej sa správa bezchybne a pred prevratom, ani po prevrate, proti nemu nebolo žiadne disciplinárne konanie. Rovnako to bolo aj u druhého úradníka, len s tým rozdielom, že Moha bol „stredne“ schopný zastávať miesto vedúceho úradníka a svoju vtedajšiu prácu (viedol likvidačnú knihu a zámenu rudy) vykonával s dobrým výsledkom. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1830, kartón 229, nečíslovaný spis.

dzaní do praxe., resp. aký bol prístup dotknutých aktérov (na oboch stranách).

Obdobie konca prvej svetovej vojny, rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR bolo sprevádzané viacerými negatívnymi javmi, ktoré ovplyvňovali sociálne postavenie obyvateľstva (vysoké ceny potravín, nízke mzdy, celkový nedostatok životných potrieb). Intenzívne sa dotýkali aj banskoštiavnického regiónu a jeho obyvateľstva. K problémom so zásobovaním mesta (nepravidelnosť dodávok, pokiaľ boli, tak nie v požadovanom množstve a kvalite) prispievali okrem všeobecného povojnového nedostatku aj viaceré špecifické dôvody, medzi nimi excentrická poloha Banskej Štiavnice, nevyhovujúca infraštruktúra, neochota dodávať tovar v období krátko po bolševickom obsadení s argumentom čakania na upokojenie situácie. Opakovali sa kompetenčné diskusie medzi úradmi o tom, kto má mesto zásobovať, čo v konečnom dôsledku vrhalo nepriaznivé svetlo na zodpovedné inštitúcie. Nefungujúce zásobovanie obyvateľstva vytváralo najmä u robotníkov sociálne napätie a neprispievalo k procesu konsolidácie a budovania dôvery voči úradom ČSR a ich predstaviteľom.

Po vzniku nového štátu sa stala problematickou aj otázka plátov. Uznania tých, ktoré boli schválené ešte maďarskou vládou a tiež vyrovnávania miezd medzi slovenskými a českými zamestnancami.¹¹⁵ Bezodkladné riešenie vyžadovala aj otázka výšky penzií. Najmä bankských a hutných robotníkov, vdov a sirôt, poberajúcich penzie, priznané ešte pred 10 – 20 rokmi, z ktorých vo vtedajšej situácii neboli schopní využiť.¹¹⁶

Vzhľadom na úzku previazanosť podniku s mestom a regiónom je možné, a zároveň dôležité sledovať aj vývoj v oblasti školstva, kultúry, zdravotníctva a to, ako sa na ňom podnik podieľal, resp. akým spôsobom ho ovplyvňoval. Napríklad v oblasti zdravotníctva bolo potrebné už na začiatku roku 1919 riešiť viaceré otázky súvisiace s prevádzkou zariadení, ktoré malo ŠBR v správe (nemocnice, sirotinec v Slovenskej Ľupči). Aj v tejto sfére bolo nutné preveriť zamestnancov (nezaobišlo sa to bez konzekvencií) a nahradiť tých, ktorí boli v januári 1919 penzionovaní

¹¹⁵ Českí úradníci dostávali diéty (900 – 1 200 korún mesačne). Štátni zamestnanci, ktorí zatiaľ neboli na Slovensko trvalo pridelení, mali podľa uznesenia Ministerskej rady z 8. 1. 1919, s platnosťou od 1. 3. 1919 dostávať diéty v takom rozsahu, ako by boli na služobnej ceste. To spôsobovalo prekračovanie rozpočtov jednotlivých rezortov, Ministerstvo financií preto presadzovalo systematizáciu úradníckych miest na Slovensku. (Aby sa vyslaní – exponovaní úradníci z Čiech stali definitívnymi a nemuseli sa im vyplácať diéty). KRAJČOVICOVÁ, Nataša: K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR. In: *Historický časopis*. SAP : Bratislava, 1996, roč. 44, č. 4, s. 616.

¹¹⁶ MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222.

maďarskou vládou (najskôr dočasne, neskôr trvalým obsadením), resp. ktorí neboli ochotní pokračovať v službe pre ČSR.¹¹⁷ Okrem personálnych otázok zaisťovalo ŠBR zásobovanie baníckych nemocníc, ktoré malo v správe, liečivami. Predovšetkým však zabezpečovalo zdravotnícku starostlivosť o banských robotníkov a ich rodiny (tiež penzistov, vdovy a siroty).

Koniec prvej svetovej vojny a vznik ČSR zasiahli aj školstvo v banskoštiavnickom regióne (základné, stredné i vysoké). Vyučovanie pokračovalo aj v školskom roku 1918/1919, s tým, že vyučovacím jazykom bola maďarčina. Otázka školstva bola riešená postupne, už v prvom štvrtroku 1919. Všetky školy boli prevzaté do správy ČSR, následne (z dôvodu odchodu pedagógov a nedostatku financií) bolo rozhodnuté, ktoré z nich v meste ostanú.¹¹⁸ Vzhľadom k téme príspevku je pre nás zaujímavá najmä otázka kontinuity v prípade Baníckej školy (strednej) a Vysokej školy baníckej a lesníckej. Ak odhliadneme od ich vzdelávacieho významu (ktorého potenciál ČSR nevedela, nechcela, či nedokázala využiť), zánik tunajšieho vysokého školstva znamenal aj úpadok hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života regiónu. Lokálna perspektíva nám aj v týchto oblastiach dáva možnosť spoznať a pochopiť to, ako sa

¹¹⁷ Už od 4. 4. 1919 bol vymenovaný za hlavného lekára pri ŠBR Dr. Jaroslav Rojar. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 97, kartón 3, spis č. 1550/1919 adm.

V júni bol zo štátnej služby prepustený kremnický banský lekár Vojtech Sebe. Sebe odmietol zložiť služobnú prísahu a napriek tomu požiadal o ponechanie v úrade, no nebolo mu vyhovené. Jeho plat bol zastavený a byt, ktorý užíval, mal do mesiaca vyprázdniť. O dočasné zastúpenie odvolaného lekára sa mali postarať banský úrad a mincovňa. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 364/1919.

Dr. Sebe odovzdal kremnickú banskú nemocnicu s inventárom kremnickému hlavnému mestskému lekárovi Dr. Izákovi Peťkovi (Petykovi). Sedemdesiatšedem ročný Peťko požiadavku o dočasné prevzatie liečby banských robotníkov a zamestnancov mincovne prijal. Poznomenal však, že vzhľadom na svoj vek už nemá dosť síl a odporučil: *...aby telesný dobrobyt robotníctva syľnejším rukám sverený bol*. Pokiaľ sa nenájde mladšia sila, prisľúbil svoju úlohu plniť. K tomu požadoval honorár 20 korún na deň a cestovný paušál. Oficiálne bol MUDr. Izák Peťko vládnym komisárom pri ŠBR poverený dočasným zastupovaním 25. 6. 1919. MV SR, SNA, SBA, f. BRŠ, Inv. č. 1784, kartón 222, spis č. 454/1919.

¹¹⁸ SCHILLEROVÁ, Banská Štiavnica v prvom roku československej štátnosti vo svetle archívnych dokumentov, s. 9-13.

Ešte v roku 1919 vzniklo Československé štátne reálne gymnázium Andreja Kmeťa, vyučovať sa v ňom začalo 2. 5. 1919. Vyučovanie na Učiteľskom ústave trvalo do mája 1919. Do siete škôl v ČSR bol opätovne zaradený ako Československý štátny učiteľský ústav koedukačný až v roku 1920. Odborná banícka škola bola do siete škôl ČSR prevzatá v roku 1919 a od školského roku 1922/1923 bola pričlenená ku Štátnej priemyselnej škole, zriadenej v roku 1921. Podľa výnosu Ministerstva zemědělství v Prahe z 19. 5. 1919 bolo rozhodnuté o zriadení školy nižšieho stupňa pre lesníctvo – Československej štátnej strednej lesníckej školy. SCHILLEROVÁ, Banská Štiavnica v prvom roku československej štátnosti vo svetle archívnych dokumentov, s. 9-13.

presadzovali centrálna nariadenia v regionálnom prostredí, resp. v prostredí konkrétneho podniku – Štátneho bankého riaditeľstva v Banskej Štiavnici a aké boli ich dôsledky.

Záverom z predloženej štúdie je aj konštatovanie, že na nastolené otázky sme nazerali z československej, resp. slovenskej perspektívy. Inak ich vnímali aktéri, ktorých sa dotýkali. Veľké spoločenské zmeny, zrútenie „starých poriadkov“, celkom logicky mohli znamenať a často aj znamenali obavy z budúcnosti. Preto sa aj vyjadrenia lojality voči ČSR rodili pomaly, opatrne, sprevádzané vyčkávaním, ako sa vyvinie (politická) situácia. Pri tejto otázke, ale napríklad aj pri prihlásení sa k národnosti, je treba zvlášť pozorne vnímať rozdiel medzi deklarovaným a skutočným. Politická situácia v banskoštiavnickom regióne na konci roku 1918 a najmä v roku 1919 nútila zástupcov ČSR robiť kroky vedúce k (čecho)slovakizácii mesta/regiónu. V rámci neho bolo dôležité práve „podchytenie“ manažmentu ŠBR – podniku, ktorý priamo zamestnával najväčší počet osôb v regióne, resp. nepriamo mal vplyv na životné pomery týchto osôb a ich rodinných príslušníkov. V procese rozhodovania o otázkach politickej spolačlivosti hrali dôležitú úlohu technickí úradníci ŠBR, vládny komisár pri bankom riaditeľstve, bratislavský VI. komisariát a komisár mesta a župný poradca s právomocou župana. Pri svojich rozhodnutiach museli prihliadať predovšetkým na záujmy československého štátu – niekedy aj za cenu priklonenia sa k „menšiemu zlu“.